

Historisk Samfund 1910 – 2010¹

Erling Bondesen

Baggrunden for de historiske samfund

I årtierne på begge sider af år 1900 bryder en generel folkelig interesse for historie frem. Den videnskabelige historieforskning udvikledes også i disse år, hvor den traditionelle centrering omkring personfikseret politisk historie nu blev anset for utilstrækkelig og historieskrivningen differentieres forskellige retninger. Kulturhistorie er blot en, social og økonomisk historie to andre, hver for sig i større eller mindre grad båret af filosofisk teoretiske opfattelser². I denne periode ekspanderer Nationalmuseet i Prinsens Palæ i København³, mange af de middelalderlige kirker restaureredes⁴ og der oprettes en række lokalmuseer bl. a. i Køge (1895), Ringsted og Kalundborg (1908) og Holbæk (1910). Med baggrund i arkivloven af 1889 oprettedes de tre landsarkiver⁵, hvad der i høj grad fremmede de historie-interesseredes egne undersøgelser.

Disse historie-interesserede var i byerne kirkens, gymnasiernes og forvaltningernes embedsmænd, men det var også i almindelighed det toneangivende borgerskab, hvor den historiske bevidsthed ikke sjældent var knyttet til slægten og virksomhederne.

Et andet sted hvor historie i perioden spillede en stor rolle var i de grundtvigske folkehøjskolars undervisning⁶. Ofte var lærerstaben selv lærde, men der var også skolede historikere og eleverne, der mestendels var landboudom, tog grådigt for sig af historiens vingesus, der således befrugtede den slægtsstolthed, de havde med hjemmefra. Højskolernes undervisning fik dermed betydning ude i landsognene, hvor den hjemvendte ungdom sammen med historiebevidste bønder, præster og lærere blev fælles om en udbredt interesse for lokalhistorie.

Det var altså de nævnte grupper i samfundet, der var bærerne af historie-interessen. Hertil kom en del kvinder og koner med et intellektuelt behov. Hvad der derimod var sjældent var, at arbejdere i byerne såvel som på landet umiddelbart gav udtryk for en forståelse for historie.

Et meget markant udtryk for tidens historieinteresse var oprettelsen af amtshistoriske samfund - foreninger, hvor man gennem foredrag, udflugter til historisk interessante steder og ikke mindst udgivelse af årbøger samlede de interesserede borgere. De første historiske samfund kom i Ribe amt i 1902, i Sorø amt i

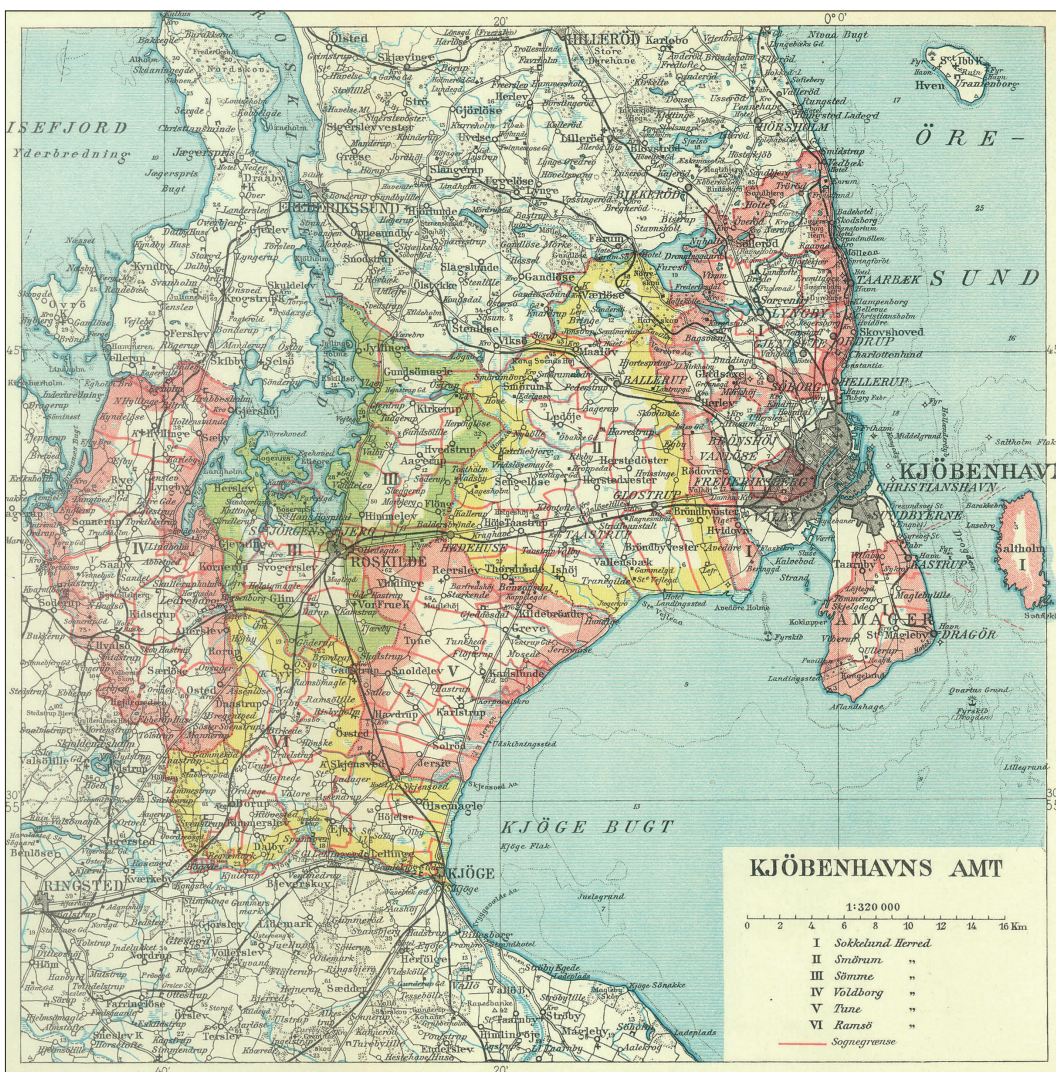
Marie Jensen (1866-1924) - redaktør på Roskilde Dagblad.⁹

1905 og i Frederiksborg amt i 1906, men også i Vejle og Randers amter dannedes foreninger. I 1920 havde alle amterne historiske samfund⁷. Når det således blev amterne, der kom til at udgøre de geografiske rammer for disse historiske foreninger, var det sandsynligvis fordi sognene var for små enheder til sådanne foreningsdannelser og fordi den større regionale enhed ansås for at være den nødvendige ramme for at kunne inddrage landsogne, hvor den slægtsbaserede lokalhistorie florerede. Ellers ville det blive bysamfundene alene, der etablerede de historiske foreninger, hvilket da også fandt sted nogle steder for eksempel i Århus, Odense og Ålborg.

Dannelsen af Historisk Samfund for Københavns Amt

Initiativet til dannelsen af en amtshistorisk forening for Københavns amt⁸ burde, skulle man tro, udgå fra hovedstaden, blandt andet fordi det var her, der var indflydelsesrige kredse med historiske interesser og ikke mindst fordi, det var her man fandt landets egentlige historiske kraftcentre i museerne og på universitetet. Når nu foreningsdannelsen alligevel sker i Roskilde, er det sikkert fordi den almene og voksende historiske bevidsthed også her var levende blandt byens borgere og fordi netop denne by med sin domkirke og centrale rolle i nationens historie i særlig høj grad har kunnet give næring hertil. Alligevel får foreningsdannelsen i Roskilde et ganske særligt og man kunne godt sige tilfældigt forløb.

Det ser ud til, at impulsen kom fra redaktør Marie Jensen⁹. Hun var redaktør på venstreavisen Roskilde Dagblad. Under overskriften "En Opgave for Roskilde og Omegn" skrev hun den 29. september 1909 et langt indlæg i avisen, hvori hun slog til lyd for oprettelsen af et museum i Roskilde¹⁰. Det hedder her blandt andet: "Vi klager over, at Hovedstaden trækker alt til sig; her er en Lejlighed til, at Provinsbyen kan faa noget for sig selv, som ikke blot vil tiltrække Omegnen, men ogsaa Fremmede, som gæster Byen. Roskilde burde for længe siden have sat sig i Bevægelse i denne Retning; endnu kan det ske, men der maa handles hurtigt. Det siger sig selv, at naar der baade i Kjøge og i Ringsted arbejdes for at samle ind af gamle Ting, vil der blive pillet en hel Del fra Nabobyens Opland, hvis vi ikke sørger for at værne vor egen Rede i Tide. Lad os ikke nøjes med at se paa Vanskelighederne, derved kommer vi ingen Vegne, men tage fat, før det er for Silde. Skulde der ikke være Mænd og Kvinder i byen og Omegnen, som har saa megen Forstaaelse for denne Sags store Betydning, at de vil samle sig om tanken og lægge Haand paa Værket?"¹¹

Kort over Københavns Amt 1910. Trap Danmark.

Artiklen førte ikke til megen respons i bladet ud over et anonymt indlæg underskrevet "G". Heri støttedes museumstanken og desuden foresloges oprettet et "Historisk Selskab": "Lad os faa et Selskab, hvis Formaal skal være at fremdrage Minderne og gennem Skrift og Tale gøre dem levende og tilgængelige for Egnens Befolkning"¹². Hvem der er det mystiske G vides ikke. Hvis man går ud fra, at G. formentlig er et efternavns begyndelsesbogstav, kan man konstatere, at der ikke er nogen personer i kredsen omkring museumstankerne og omkring dannelsen Historisk Samfund, hvis navn begynder med G og som kunne

C. Gottschalk (f. 1856)
lærerinde, første kvin-
de i Roskilde byråd
1909.

tillægges indlægget. Mellem de første medlemmer af Historisk Samfund er der, foruden tre medlemmer af familien Gyldenkærne, en gårdejer i Svogerslev, en lærerinde frk. Gottschalk. Der kan her næppe være tale om andre end den lærerinde frk. C. Gottschalk, der her efter kvinderne havde fået valget, ved kommunevalgene i 1909 som den første kvinde indvalgte i Roskilde byråd for Højre¹³. Mon ikke hun skulle være "G"?

Det har utvivlsomt været Marie Jensens opfordringer, der fik en kreds af byens borgere til den 26. november 1909 at mødes på Højskolehjemmet¹⁴ for at drøfte oprettelsen af et "Folkemuseum og et historisk Samfund i Roskilde". "G's" indlæg har åbenbart ført til en udvidelse af dagsordenen, således at man nu ikke kun taler om et museum, men også om en historisk forening. Hvem kredsen er vides ikke præcist, men mødet ender med, at der ned sættes et udvalg med etatsråd købmand Emil Matthissen¹⁵ som formand og adjunkt L. Heuer¹⁶, overlærer C. C. Christensen, byfogedfuldmægtig Jørgensen, konventualinde Nelly Skeel¹⁷, fru borgmester Louise Hammerich og Marie Jensen som medlemmer. Udvalget, der var blevet suppleret med højskoleforstander Thomas Bredsdorff¹⁸, kunne efter et par måneder meddele, at man ville stille museumsplanerne i bero og i stedet arbejde for oprettelsen af et historisk samfund. At museumsplanerne foreløbig skrinlagdes skyldes antageligt den ophedede debat i pressen og den politiske offentlighed om Rådhusstøtten, det senere Stændertorvs skæbne¹⁹. Imidlertid fortsatte udvalget med at eksistere, nu med det formål at få dannet et "historisk selskab". Bredsdorff var nu blevet formand for udvalget, som suppleredes med to medlemmer fra de østligere dele af amtet, stud. mag. Thomas B. Bang²⁰ og cand. theol. Hj. Thuren²¹, begge København.

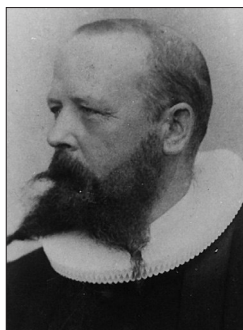
Højskolemanden Thomas Bredsdorff var ny men ikke ukendt i byen. Han havde i vintrene 1904 og 1906 på Højskolehjemmet afholdt to inspirerende foredragsrækker om dansk digtning og Holberg. Dette førte til, at nogle af tilhørerne opfordrede ham til at oprette en højskole på Roskilde-egnen. Han tog de entusiastiske tilhørere på ordet og fik hurtigt rejst midlerne²² og åbnede i 1907 Roskilde Højskole²³. Under sin ansættelse ved Frederiksborg Højskole må Bredsdorff i 1906 have oplevet og måske endda deltaget i dannelsen af det "Historiske Samfund for Frederiksborg Amt", hvor hans foresatte højskoleforstander Holger Begtrup²⁴ blev medlem af den første bestyrelse. Ved dannelsen af Historisk Samfund for Frederiksborg Amt blev der iøvrigt lagt meget vægt på, at hele amtet og især byerne Hillerød, Helsingør, Fredensborg og Frederiksværk var repræsenteret i bestyrelsen. Endvidere var der et medlem fra Veksø.

*Thomas Bredsdorff
(1868-1922), højskole-
forstander, Roskilde
Højskole, Historisk
Samfunds formand
1910 og 1912-14.¹⁸*

Marie Jensen havde med baggrund i sine interesser for højskolehjemmet også været meget aktiv omkring oprettelsen af højskolen i Roskilde og har sikkert været en god støtte for Thomas Bredsdorff. Dette har sandsynligvist ikke været uden problemer for den gode venstrekvinde. Man læser således i etatsråd Matthissens nekrolog over hende i Roskilde Dagblad den 12 februar 1924: det skal "mange Gange være blevet hvisket hende i Ørene. Bredsdorff er sikkert Radikaler, han vil forplante de radikale Ideer her paa Egnen! Men hendes Svar lød: Han er først og fremmest en enestaaende begavet Højskolelærer med vidtskuen- de Tanker!"²⁵

Med Bredsdorff som indbyder holdes der i februar og marts 1910 et par private sammenkomster på Højskolehjemmet med deltagelse af de samme personer som dannede udvalg efter mødet den 26. november 1909. Hertil kom nu journalist Arthur Fang²⁶, gårdejer Ole Hansen, Solrød og provst J. V. Pontoppidan²⁷, Himmelev og ved et møde den 16 marts 1910 dannes

*Jens Vilhelm Pontoppidan (1851-1912)
provst, sognepræst i
Himmelev, Historisk
Samfunds formand
1910-12.²⁷*

Historisk Samfund for Københavns Amt og som det nævnes i parentes (med Gamle Roskilde Amt)²⁸. De hidtil nævnte personer dannede en foreløbig bestyrelse med Thomas Bredsdorff som formand.

Den 29. marts afholdes så et åbent agitationsmøde med adgang for alle interesserede. Højskoleforstander Holger Begtrup er kommet fra Hillerød for at fortælle om de amtshistoriske samfunds betydning og deres opgaver, og han understregede, at disse først og fremmest bør løses "...ved Samarbejde mellem By og Amt og ved Samarbejde mellem dem, der nærmest havde videnskabelig Interesse og dem, der nærmest saa paa den folkelige Side af Sagen. Historisk Samfunds første Opgave er ved Oplysning at vække og vedligeholde Interessen for og Kærligheden til en Egns historiske Minder"²⁹. Ved mødet talte endvidere Nationalmuseets direktør dr. phil. J. W. Møllerup³⁰ "om de historiske Mindesmærkers Skæbne i de fire nærmeste Herreder" d. v. s. Smørum, Sømme, Tune og Volborg.

Ved mødets slutning udtalte formanden Thomas Bredsdorff, at "naar den nye Forening turde tro paa at møde nogen Forstaaelse for sit Arbejde til de gamle Minders Genoplivelse, skyldtes dette ikke mindst Professor Kornerup³¹, hvis betydelige og noksom bekendte Værker om Roskilde Historie havde skabt et sjældent godt Grundlag. Han foreslog derfor Samfundet at optage Professor Kornerup som Æresmedlem. Professoren takkede i varme ord for denne Paaskønnelse af hans Arbejde, og han tilsagde Samfundet sin Støtte, saa vidt hans Kræfter rakte". Jacob Kornerup var på dette tidspunkt 85 år.

Efter mødet indmeldtes 70 medlemmer og med udgangen af året er der 128. I de følgende år vokser foreningen støt til omkring 550 medlemmer, ikke mindst på grund af etatsråd Matthissens ihærdige agitation. Højdepunktet nåedes i 1916 med 604 medlemmer. I 1930'erne er der et mindre fald til omkring 500 og i 1950'erne et yderligere fald til omkring 400. I 1965 er medlems-tallet på 345 og et lavpunkt nås i 1973 hvor det er så lavt som 210. Dette kunne skyldes at der i slutningen af 1960'erne og i 1970'erne via de mange tilflyttere også til landsbyerne efterhånden dannes en del konkurrerende lokalhistoriske foreninger³². På den anden side er de sidste år af Athur Fangs formandstid også et aktivitetsmæssigt lavpunkt. Med Ernst Verwohlts formandskab fra 1973 sker der igen en vækst som følge af "hvervekampagner" til ca. 450 midt i 1980'erne. Siden 1990 har der været et fald, hvilket synes at skyldes at størstedelen af medlemmerne er i pensionistalderen og rekrutteringen af unge har svigtet. Nu i jubilæums-året er der 270 medlemmer.

Medlemsliste.

Hvor Hjemstedet ikke er nævnt, er det Roskilde.

Professor J. Kornerup, Æresmedlem.
Grosserer J. Albertsen.
Frk. J. von Aller, København.
Stud. mag. Bodil Hee Andersen, Nøjsomhed pr. Nakskov.
Købmand J. Andersen, Greve.
Snedkermester L. Andersen.
Landpostbud P. Andersen, Gadstrup.
Snedkermester V. Andersen.
Gaardejer Andersen, Brobjerggaard, Hvalsø.
Stiftsfuldmægtig H. Chr. Andersen.
Stud. mag. Th. B. Bang, København.
Fru Bang, Vendelbohus.
Toldforvalter Bang, Køge.
Stud. mag. Barclay-Raunkiær, København.
Gaardejer M. Bech, Karlsrunder.
Skolebestyrerinde, Fru Suzan Beck, Hvalsø.
Mejeribestyrer Kr. Bentsen, K. Hyllinge.
Forstander Bloch, Roskilde Hvile.
Redaktør H. Bork, Nykøbing F.
Fru Bork, Roskilde.
Domprovst Juul Bondo.
Dr. med. Bramsen, Vallø.
Højskoleforstander Th. Bredsdorff, Roskilde Højskole.
Fru Bredsdorff, Roskilde Højskole.
Forstander Brink-Lassen, Tune Landboskole.
Ingeniør Bruun, Skrænten.
Boghandler Johs. Bruun.
Amtsraadssekretær F. Bruun.
Direktør F. Bülow, Køge.
Journalist C. E. Carlsen, Hvalsø.
Bogholder C. E. Carlsen.
Gaardejer H. Christensen, Veddelev.
Overlærer C. Christensen.
Redaktør G. Christensen.
Købmand O. C. Christensen.

Første side af medlemslisten fra årbog 1911. Hvor intet andet end navnet er nævnt er vedkommende bosat i Roskilde. Bemærk at alle betitles især med erhverv.

Repræsentantskaberne

Allerede ved den første generalforsamling den 20. september 1910 dannes et repræsentantskab til støtte for bestyrelsen, men sikkert også for herved i højere grad at give foreningen en regional geografisk dækning svarende til Københavns Amt. At dette ikke helt er lykkedes fremgår af, at det første repræsentantskab, der får tolv medlemmer, hovedsagelig dækker "det gamle" Roskilde Amt. Men iøvrigt afspejler repræsentantskabets personsammensætning smukt den tidligere omtalte rurale interessekreds for lokalhistorie og slægtshistorie. Lad os blot nævne dette første repræsentantskab: Gårdejer N. Pedersen, Vittenbjerggård, Køge; lærer V. Mortensen, Karlsrunder; gårdejer N. L.

Jacob Kornerup (1825-1913) professor, maler, middelalderarkæolog. Var i de første år meget aktiv i Historisk Samfund, hvis æresmedlem han blev den første mødeaften. Til højre et ungdomsselforret.³¹

Nielsen, Vridsløsemagle, lærer Arved Larsen, Mosede; skolebestyrerinde fru Suz. Beck, Hvalsø; gårdejer H. P. Nielsen, Lejre; lærer Petersen, Kyndeløse; lærer Jørgensen, Smørum, lærer Nielsen, Valøse; gårdejer P. Hansen, Strandgård, Ishøj; forstander Brinck-Lassen, Tune; pastor Vest, Jyllinge. Man ser her, at den østligste repræsentant er fra Smørum. Ved generalforsamlingen den 22. januar 1913 udvides repræsentantskabet betragteligt, således at det kom til at omfatte 47 personer. Dette større repræsentantskab rummer nu en noget mere fyldig deltagelse fra det østligere Københavns Amt, foruden selve hovedstaden (4), Senge-løse (2), Ballerup, Smørum og Glostrup. I de første 16 årbøger er repræsentantskabet, der i alle arene efter 1913 tæller ca. 45 personer, oplyst i forbindelse med årsberetningen. Imidlertid figure- rer repræsentantskabet efter 1926 ikke mere i årsberetningerne og det meddeles ikke, om man har ophævet det.

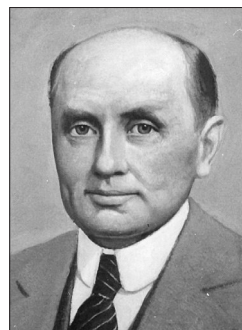
Nævnes skal det også, at til og med årbog 1917 publiceres en

liste over alle medlemmerne i forbindelse med årsberetningerne i årbøgerne. I 1917 tæller listen 584 personer og fylder hele 14 sider. Det er muligvis omfanget, der er årsagen til at man holder op med at bringe hele listen og går over til kun at nævne nye og udmeldte medlemmer ved navn og især også, som man altid gjorde, med stillingsbetegnelser og titulaturer.

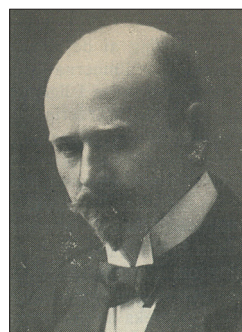
Møderne

Møderne var de første 50 år begrænset af befolkningens generelt set langt mindre mobilitet og de afholdtes altid i Roskilde. Formanden og kassereren har også altid været fra Roskilde. Allerede ved første generalforsamling i 1911 afgav Thomas Bredsdorff formandskabet til provst J. V. Pontoppidan. De første fire år afholdtes kun et årligt møde, der samtidig var generalforsamling og repræsentantskabsmøde. I 1912 afgår provst Pontoppidan ved døden og Bredsdorff overtager atter og igen midlertidigt formandskabet. Med generalforsamlingen 1914 bliver rektor dr. phil. Henrik Berthelsen³³ valgt til formand og direktør V. F. Bülow³⁴, Køge til næstformand, et resultat af Køge-initiativet (se senere). Hermed fordobles mødefrekvensen uden dog, at det andet møde f. eks. henlagdes til Køge. Foredragsholderne er dels bestyrelsesmedlemmer, men også nok så meget udefra kommende personligheder. Emnerne er ikke snævert historiske, og selv om det nok skulle være reglen, er der ret hyppigt ikke-historiske emner på tapetet, som f.eks. geologen dr. phil. Victor Madsen³⁵, der taler om "Roskildeegnens Jordbundsforhold" eller dr.jur & phil. Johannes Steenstrup³⁶, hvis emne er "nogle Sider af Kvindens Stilling og Evner i Løbet af de sidste Aarhundreder". Her under verdenskrigen 1914-18 er de aktuelle krigsbegivenheder og de større politiske omvæltninger også på dagsordenen som mødeemner. Ved et møde 10. marts 1915 taler således kontorchef A. Fibiger fra Antwerpen om "Belgiens Trængsler og Antwerpens Bombardement" og den 23. november samme år taler stiftsskriver J. Lindbæk³⁷ om "Tyskland under Krigen" og igen den 29. april 1918 om "Romanovernes Fald og det russiske Kejserriges Undergang³⁸". Den 3. december 1918 taler kaptajn i generalstaben H. Styrmer³⁹ om "Aarsagerne til Tysklands militære Sammenbrud".

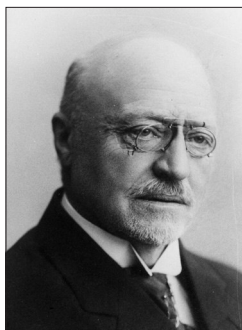
Under premierløjtnant Otto Smiths⁷⁷ reformarbejde i 1921 i bestyrelsen, blandt andet med at få emnerne fra mødeaktiviteterne ud i amtet (herom senere), holdes det første og eneste foredragsmøde 5. december 1922 i Køge med Smith som foredragsholder om et dagasaktuelt emne: "Det gamle Polen og det nye". I årene mellem 1922 og 1932 er mødeaktiviteten igen tilbage på

Henrik Bertelsen (1874-1933), rektor, Roskilde Katedralskole. Historisk Samfunds formand 1914-18.³³

Johannes Lindbæk (1872-1919) stiftsskriver. Historisk Samfunds formand 1918-19.³⁷

*Peter N. V. Buch
(1857-1939) civildommer, borgmester.
Historisk Samfunds
formand 1920-32.⁷⁸*

niveauet med et foredrag om året sammen med generalforsamlingen.

Det er iøjnefaldende, at der i Historisk Samfund efterhånden udvikledes en Roskilde-centralisme, som blandt andet kom til udtryk både gennem bestyrelsens sammensætning og i mødernes og i det hele taget aktiviteterens begrænsning til Roskilde. Dette geografiske problem var især i de første år ofte fremme i bestyrelsen, som fandt at foreningens navn som amtshistorisk samfund kaldte på en ændring af praksis. Her kom nu begreberne hjemstavns møder⁴⁰ og hjemstavnsvandring, der i løbet af 1920'erne var blevet moderne, bestyrelsen til hjælp. Her så man tilsyneladende en løsning på den del af det geografiske problem, som foredragsmøderne repræsenterede. Derfor afholdtes i perioden 1926-46 en række hjemstavns møder og hjemstavnsvandring, hvor man besøgte et lokalt område, hvis historie og egen-kultur belystes gennem foredrag og ved "forevisninger", som det hedder. Ledelsen af møderne og foredragene skulle helst varetages af folk fra den pågældende egn. Ideen til denne form for lokalhistorisk oplysning udgik iøvrigt oprindeligt fra Lejre Fredningsforening⁴¹, men mange af møderne foregik i Historisk Samfunds regi eller fandt sted som et samarbejde mellem Historisk Samfund og en eller flere lokale foreninger f. eks. gymnastikforeninger eller foredragsforeninger. Andre møder skete uafhængigt af Historisk Samfund.

Den første hjemstavnsvandring fandt sted 26. juli 1926 og gik fra Lejre over Allerslev til Osted, Bregnetved og Søster Svenstrup, en god tur på 8-9 kilometer. Næste afholdtes 19. juli 1932 i området omkring Borrevejle Vig, Gl. Lindholm voldsted og Gevninge Overdrev. Begge vandring blev ledet af Arthur Fang. Den 2. august 1933 holdtes møde i Karlslunde med førstelærer V. Mortensen som leder og taler. Som et led i mødet var der arrangeret en egnsudstilling på skolen. Den 5. september 1934 var der hjemstavns møde i Høje Tåstrup sogn med indledende foredrag i kirken og missionshuset, og senere i Baldersbrønde og ved Kallerup-stenen og om aftenen fortsattes på Hedehuskroen. Dagens ledere og talere var de to lokalhistorikere Hans Lauritz Hansen, Høje Tåstrup og Hans Hansen, Baldersbrønde. Den 4. september 1936 holdtes hjemstavnsdag i Gadstrup og Ørsted med foredrag om Gadstrup kirke og egnens historie, besøg på Risbyholm og i "Nicolais" hus i Ørsted.

I 1937 blev Historisk Samfunds hjemstavnsvandring afholdt i forbindelse med en hjemstavnsfest i Gadstrup-Syv. Det skete samtidig med afsløringen af en mindesten til "Erindring om Absalon og Valdemars lykkelige Frelse fra Blodgildet i Roskilde 9. August 1157, da de begge søgte Ly hos en Bryde i Ramsø og fik Hjælp af ham". Desuden afsløredes en mindesten til "Erindring

Arthur Fang (1882-1973) journalist, direktør. Formand for Historisk Samfund 1932-73. Æresmedlem 1961. Fang peger på et billede af kalkmalerierne i Sankt Ibs Kirke i Roskilde. Kalkmalerier restaureredes af Jacob Kornerup, der så vidt vides også har udført den indrammede akvarel som Fang viser.²⁶

om Sprogmanden Peder Syv, der fødtes i Kr. Syv 22. februar 1631". Rejsningen af stenene var kommet i stand via et lokalt udvalg med Historisk Samfunds formand Arthur Fang som formand. På Idrætspladsen ved Ramsømagle talte Fang om blodgildet i Roskilde og flugten til Ramsø og forfatteren Thorkil Gravlund⁴² talte om Peder Syvs ordsprog. Der blev desuden sunget sange og spillet musik af et hornorkester.

Hjemstavnsmøderne var godt besøgt. I Gastrup deltog 170 og i 1938 deltog 150 personer i et møde i Snoldelev-Tune. I 1935 stod Historisk Samfund for det 13. Danske hjemstavnsstævne, der afholdtes i Roskilde. Dette var et større og landsdækkende velbesøgt arrangement.

Under krigen 1940-45 måtte Hjemstavnsmøderne indstilles blandt andet på grund af besættelsesmagtens forsamlingsforbud og da man i 1946 forsøgte at gentage møderne blev det en fiasko. Tiden var ikke mere til den slags arrangementer.

Den 15. marts 1935 kunne Historisk Samfund holde 25 års jubilæum. "Medlemmerne var om Aftenen indbudt til en lille Sam-

menkomst på Hotel Prinsen med Kaffeboard, Taler, Sang og Musik. Vort nye Sanghefte blev taget i Brug af Forsamlingen, og en Række af dets Sange blev afsunget af Sangeren Axel Jørgensen akkompagneret af Frk. Ruth Mathiasen. Borgmester V. Nørregaard talte for Hist. Samfund. Desuden talte Førstelærer V. Mortensen, Magister Hermansen, Lektor Heuer, Civildommer Buch, Mejeriejer Valdemar Hansen, Forf. Hans Hansen-Valløby, Fabr. Jensen-Darup, Arkitekt Hans Schmidt, Formanden m.fl.

Om Formiddagen var der blevet henlagt en Krans paa Stiftern Højskoleforstander Bredsdorffs Grav paa Himmelev Kirkegaard, ligesom Enkefru Margrethe B. var indbudt til Sammenkomsten men forhindret i at komme til Stede. Fra Fru B. indløb der en telegrafisk Hilsen og Tak"

Det ser ikke ud til, at der i perioden 1935 til 1960 har været afholdt traditionelle møder med faglige foredrag. Den 19. januar 1932, hvor museumsinspektør Hugo Matthiessen talte om sine udgravninger i august-september 1931 af Sct. Laurentii Kirke på Stændertorvet. Den 20. August arrangerer Historisk Samfund et offentligt møde ved den udgravede ruin, hvor Arthur Fang, der dette år blev formand, holder et foredrag.

Grunden til fraværet af foredragsmøder kunne være mangelen - også den gang! - på egnede mødelokaler i Roskilde. Højskolehjemmet havde i sine nye omgivelser ikke egnede møderum, kun en meget stor foredragssal og møder på hotel Prinsen var trods alt bekostelige. Skolerne brugte man endnu ikke til den slags. Årsberetningerne mangler desværre i stigende grad i årbøgerne og af møder afholdes kun de pligtige generalforsamlinger tilsyneladende uden foredrag. I 1949 nævner årsberetningen to møder; den 23. april på "Roskilde adelige Jomfrukloster" i anledning af dettes 250 års jubilæum, som afsluttes med fælles kaffeboard på Hotel Prinsen. Det andet møde foregår den 9. oktober på Tøjhusmuseet i København. I 1954 holdes den 30. januar et møde i kirkegårdskapellet på Sankt Jørgensbjerg, hvor museumsassistent Olaf Olsen fortalte om sine udgravninger i Sankt Jørgensbjerg kirke. Dagen efter er der i kirken forevisning af fund og af udgravningerne. Selv om den lave mødefrekvens kunne tyde på et generelt lavt aktivitetsniveau er dette dog ikke helt tilfældet, idet årbøgerne nogenlunde trofast udkommer og den årlige sommerudflugt finder sted i alle årene med rigtig god for ikke at sige talrig tilslutning (herom senere).

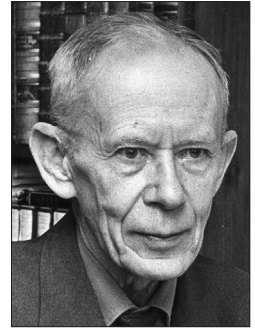
I 1960 er det 50-året for Historisk Samfunds dannelse og ud over formanden Arthur Fangs artikel om foreningens historie i årbogen, ser det ikke ud til, at man har fejret begivenheden. På en noget forsinket generalforsamling den 24. januar 1961 overrakte

en gave til Fang, som tak for hans alsidige og ihærdige indsats i de svundne 50 år og han udnævnes til æresmedlem.

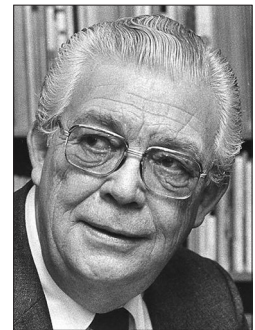
I 1960'erne genoplives Roskilde-møderne, nu i samarbejde med Roskilde Kunstforening og Museumsforeningen⁴³ og møderne afholdes nu i foredragssalen på det nye bibliotek⁴⁴. Den 30. oktober 1961 taler museumsinspektør Tage E. Christiansen om de danske kalkmalerier og den 7. marts 1963 taler museumsinspektør Kirsten Bendixen om Renaissancens medailleportrætter. I 1964 er der mange aktiviteter i Roskilde; den 17. marts et foredrag om "Klunketiden" ved inspektør ved Nationalmuseet Hans Lassen og den 6. oktober taler inspektør ved Kunstindustrimuseet Vibeke Woldbye om gobeliner i Danmark. Den 12. november fejres 50-året for Gustav Wiedes død med foredrag og oplæsning ved forfatteren Ib Koch-Olsen. Der var samtidig på Biblioteket arrangeret en udstilling af digterens malerier, bøger og ejendele demonstreret ved museumsinspektør Niels A. Christiansen. Desuden foretages tre søndage i maj byvandring; den første til "Hellig tre Kongers Kapel i Domkirken", hvor lektor J. O. Arhning demonstrerede kalkmalerierne, den næste til Gråbrødre Kirkegård med besøg ved kendte grave og monumenter og hvor inspektør Hans Rønø fortalte om kirkegårdens historie. Emnet blev senere til en artikel i årbogen fra 1963. Den tredje byvandring starter med et møde i bibliotekets foredragssal med lysbilleder fra det gamle Roskilde, særlig kilderne, møllerne og mølledammene gennemgået af direktør Arthur Fang, der derefter var fører på en vandring til de omtalte lokaliteter.

Man kan godt tale om en fornyelse af Historisk Samfund her i 1960'erne både med hensyn til møderne og til årsskriftet, der nu optræder stærkt forbedret både i indbinding og med hensyn til illustrationer. Dette kan skyldes et frugtbart samspil mellem den aldrende Arthur Fang, der nu er over 80 år, og lektor J. O. Arhning⁴⁵ som den historiefaglige kapacitet og Roskilde Museums daglige leder Niels A. Christiansen⁴⁶ samt overbibliotekar Oluf Abitz⁴⁷, der nu er årsskriftets redaktør og samtidig fra 1963 Historisk Samfunds kasserer og sekretær.

Med Arthur Fangs død i 1973 bliver amtsdirektør Ernst Verwohlt⁴⁸ formand for Historisk Samfund, hvor der i 1976 "efter en længere pause", som det hedder sig, udgives en årbog i nyt og forbedret udstyr. Møderne ændrer også karakter, blandt andet fordi de nu kunne henlægges til det moderne auditorium i den nye smukke amtsgård, der netop var blevet færdig. Der afholdes nu mindst fire mødeaftener årligt, to om efteråret og to om foråret. Emnerne er nu i endnu højere grad centreret om Roskilde. Som typisk kan man nævne foreningsåret 1981-82, hvor møderne den 11.

J. O. Arhning (1892-1968) lektor, dr. phil., fremstående og meget produktiv historiker⁴⁵

Ernst Verwohlt (1923-2007) amtsdirektør. Historisk Samfunds formand 1972-97. ⁴⁸

Erling Bondesen (f. 1933) professor, geolog. Formand for Historisk Samfund 1997-2007.⁹⁴

Hans-Christian Eisen (f. 1942) lektor, historiker. Formand for Historisk Samfund siden 2007.¹⁴¹

november lægger ud med besøg af den nye rigsantikvar Olaf Olsen, der taler om "Betragtninger over Roskilde i Middelalderen" mens hans kone, museumsinspektør Rikke Agnete Olsen taler om "Roskilde borgene". Den 9. december taler redaktør Ebbe Nyborg om "Roskilde Domkirkes forsvundne krucifiks" og den 5. januar 1982 holder man møde sammen med Roskilde Møntsamlereforening, hvor stud. mag. Gert Posselt taler om "Større møntfund i Roskilde". Endelig er mag. art. Tom Christensen på tapetet ved mødeaftenen den 17. marts for at tale om "Gamle og nye vikingegrave i Roskilde amt", hvor den dengang sensationelle Gerdrupgrav omtaltes.

I de følgende år samarbejder Historisk Samfund med Folkeuniversitetet i Roskilde og til dels også oplysningsforbundet AOF (i 1982) om kurser med historisk indhold, der i hvert fald indtil 1993 tilbydes medlemmerne gratis. I 1982 er der fire forelæsninger om Roskilde i Projekt Middelalderbyen⁴⁹ og i 1983 i Grundtvig-året med fire af Roskilde Universitetscenters⁵⁰ historielærere. Senere i 1993 arrangeredes, også i samarbejde med Folkeuniversitetet, seks foredragsaftener med forfatterne til bind 1. af Historisk Samfunds store værk om "Roskilde Bys Historie"⁵¹. Der var rundt regnet 200 tilhørere til hver af disse foredrag. I 1994 afholdtes på samme vis fem foredrag om "Roskildes nyere historie i glimt" og i 1998 i "150-året for Danmarks Riges Grundlov af 1848" en foredragsrække herom. Fra 1999 indledte Historisk Samfund et samarbejde med Roskilde Museumsforening gående ud på, at de to foreningers medlemmer gensidigt kan deltage i alle foreningernes møder. Dermed ville der kunne være potentielt omkring 1500 tilhørere til et møde.

Efter årtusindskiftet er der snarere 5 eller 6 møder om året, hvor foreningsåret 2005-06 indholdsmæssigt kan stå som meget typisk. Den 16. oktober talte arkivar Eva Tønnesen (bestyrelsesmedlem), Roskilde Biblioteks lokalhistoriske arkiv om netop de lokalhistoriske arkiver og den 14. november talte museumsinspektør Ulla Fraes Rasmussen, Køge Museum (ligeledes bestyrelsesmedlem) om voldsteder i Roskilde amt. Den 5. december var emnet nogle nye kisteåbninger i Roskilde Domkirke, som museumsinspektør Anette Kruse, Domkirkemuseet fortalte om. Den 23. januar 2006 talte geografen Peter Dam, Roskilde Universitetscenter, om kultur og landskab kartografisk set og den 27. februar talte professor dr. phil. Claus Bryld, Roskilde Universitetscenter om spørgsmålet "hvad kan vi bruge besættelsestiden til i dag?", et meget aktuelt emne i betragtning af en heftig debat på tidspunktet, der også omfattede 50-året for krigens og besættelsens afslutning. Den 27. marts var der generalforsamling og

herefter talte museumsinspektør Søren Sørensen, Egnsmuseet Færggården ved Frederikssund om hans omfattende undersøgelser af stenalderbopladser i og omkring Roskilde Fjord.

Udflugterne

Gennem alle hundrede år har den del af Historisk Samfunds formål, at "afholde udflugter til historisk interessante Steder med oplysende Foredrag om disse", spillet en stor rolle. Det ser oven i købet ud til, at der ikke er et eneste år, hvor man ikke har været på udflugt. Snarere er der år hvor man er på flere udflugter. En optælling viser, at der i tiden 1910 til 2009 har været mindst 115 udflugter.

Da Professor Kornerup ved udnævnelsen til æresmedlem på Historisk Samfunds første mødeaften den 29. marts 1910 lovede at støtte Historisk Samfund, så vidt hans kræfter rakte, skulle det vise sig, at han allerede på den første sommerudflugt den 20. september 1910 til fulde ville opfylde dette løfte.

Turen gik med tog til Tåstrup station og derfra med otte hestevogne, som egnens beboere venligst havde stillet til rådighed, til det genrejste Snubbekors⁵², Her holdt Kornerup foredrag og han sagde som indledning: "Ærede Medlemmer af det historiske Samfund! Paa det sted hvor vi nu staar, gik fra ældgamle Tider Alfarvejen fra Roskilde til København den Gang, da Roskilde var Konge- og Bispestad og København kun en lille Fiskerby ved Siden af Absalons Borg. Vejen gik i Krumninger omtrent en Fjerdingvej Nord for den i lige Linie løbende Kongevej, som blev anlagt i 1760 under Frederik den 5tes Regering.

Det er mærkeligt at tænke sig, at der er henrundet omtrent 680 Aar, siden der første Gang paa denne Broncealders Gravhøj, medens Kong Valdemar den 2den herskede i Danmark, blev rejst et Stenkors med billedet af den korsfæstede Frelser.

Anledningen hertil er højst ejendommelig. Gamle Efterretninger melde, at Ridderen, Hr. Eskil Hemmingsøn Snubbe lod et Kors rejse til Tak for hans Hustrus lykkelige Nedkomst med et Barn på dette Sted".

Senere i foredraget nævner Kornerup: "Korset omtales ofte i ældre tider; saaledes nævnes det allerede i et Skøde fra 1488 og i en Forordning af Christian II om Kroer, at Roskilde Kro skal ligge ved Snubbe Kors. Den blev flyttet til sin nuværende plads⁵³ i 1760".

Herefter kører Selskabet videre til Ledøje Kirke, hvor Kornerup også delagtiggør deltagerne i sin alsidige viden om "denne skønne, i Danmark enestaaende Kirke". "I Traps Danmarks-historie formodes, at Grev Otto af Ravensberg, en Søn af den be-

Ledøje kirke.

kendte Grevinde Inger, der var Datter af Jacob Sunesen, har bygget den. Men for det første passer kirkens Stil ikke, den er uden al Tvivl ældre end Grev Ottos Tid, og for det andet har Trap forvekslet Regenstein med Ravensberg. Inger, der stiftede St. Clara Kloster i Roskilde, var Grevinde af Regenstein. Man kunne snarere have gættet paa hende". Hen mod slutningen af foredraget kommer Kornerup med følgende om den nyistandsatte Kirke. "Det maa anses for et Held, at man ikke tidligere har istandsat Kirken. Der var en Tid for 60-70 Aar siden, da Arkitekterne ikke interesserede sig for vores gamle Kirker, og Skylden var Kunstakademiet, som lærte, at kun græsk og romersk Stil duede noget" - det var en svada til maleren og arkitektprofessoren Constantin Hansen⁵⁴ og den dominerende nyklassisisme - "Det skyldes Videnskabsmænd som Professorerne Høyen⁵⁵ og Worsaae⁵⁶ samt Pastor Helms⁵⁷, at Sansen for de danske Kirker vakttes". I kirken havde også den på egnen kendte lokalhistoriker lærer J. P. Jørgensen⁵⁸, Smørum, ordet, hvor han fortalte levende om Ledøjes historie. Turen sluttede med en sammenkomst på Tåstrup Nykro.

Allerede her fornemmer man, at standarden med indsigtfulde vejledere, som leverer egentlige foredrag på lokaliteterne er høj og, at man transporterer sig kollektivt, hvad der sikkert har haft stor social betydning og endelig, at man sammen sørger for

at indtage fornødenheder til livets opretholdelse, gerne og som regel på tilgængelige traktørsteder. Turen til Køge året efter i 1911 bekræfter kun dette.

Turene har med nutidens øjne været overordentlig godt besøgt med 125 til 300 deltagere, hvilket er en meget høj procentdel af samtlige medlemmer, op mod de 50. Her omkring årtusindskiftet er vi glade for et deltagerantal på 35 til 45 eller omkring 10% af medlemsskaren. Det er klart at udviklingen i samfærdselsmidlerne har været afgørende for hvorhen og hvor langt man kunne begive sig. De første 10 år var man bundet af jernbanerne og hestekøretøjer, og med udgangspunkt i Roskilde har man flere gange benyttet sig af fjordens rutebåde. Fra omkring 1920 kommer bilerne ind i billedet og selv om det bilejende bedre borgerskab er et flertal i medlemskredsen, har man næppe kunnet benytte sig af private biler, deltager tallene på flere hundrede taget i betragtning. Man har snarere brugt de få busser, der nu var tilgængelige.

Udflugterne har været heldags søndagsture. Kun turene i 1959 og 1964 er begge tredages udflugter til Slesvig og Dannevirke og turen til Langeland i 2005 var over en week-end. Langt de fleste ture har i de første årtier mål på Sjælland og omfattede oftest kum et enkelt sted (Ringsted 1914 med 160 deltagere, Køge i 1911, 1919 og 1940, Kalundborg 1935 og Holbæk 1943) eller to lokaliteter: Fjenneslev og Sorø i 1916, Næstved og Herlufsholm i 1923, Dråby og Jægerspris i 1924, Bjernede og Sorø i 1930, Nyborg Slot og det nyudgravede Ladbyskib i 1937, der i øvrigt forevist af dets finder, udgraver og bevarer apoteker P. Helweg Mikkelsen, Odense. Sidstnævnte tur er i øvrigt den eneste inden krigen 1940, hvor man vovede sig over Storebælt, og vi skal helt op i 1960'erne før man tager til Jylland, i 1962 til Djursland og Randers og i 1965 til Jelling og Hærvejen.

Ture til udlandet retter sig naturligvis først og fremmest mod Skåne, i 1928 til Lund og i 1952 med bus til Kivikgraven og Glimmingehus. I 1956 tager man til Landskrona, hvor man besøger slottet og til Vester Sallerup kirke ved Elslöv og endelig til Hälsingborg, hvor man ser Sankt Maria Kirken og Kärnan. Allerede 1958 er man igen i Skåne i Kristiansstad og i Vä kirke. Anledningen er 300-året for Roskildefreden. I 1960 beser man i Skåne Valleberga kirke, skibssætningen ved Kåseberga og Sankt Olufs valfartskirke og i 1964 er man i Lunds Domkirke og Dalby kirke. Man kunne have en mistanke om, at de mange ture her i 1950'erne er dikteret af mulighederne for toldfri varer ombord på færgerne. Seneste tur til Skåne i 2003 formede sig som et tværsnit fra Øresundsbron over Dalby, Övedkloster, Christinehov med An-

*Fra sommerturen
1994. Deltagerne
lytter til formanden
Ernst Verwohlt (med
hænderne i bukse-
lommerne) foredrage i
anlægget ved Gåse-
tårnet i Vordinborg.⁹⁴*

drarum og ud til Østersøkysten ved Hoväng til Kivik og igen Sankt Olufs Kirke og hjem til Roskilde. Denne tur blev guidet af bestyrelsesmedlem Ulla Fraes Rasmussen og formanden Erling Bondesen. I 1963 går turen i "turistbusser ad fugleflugtslinien til Femern" og 1968 er man i Norge og gæster Oslo og Tønsberg. I 1984 er man igen i Nordtyskland med bus, hvor de 60 deltagere besøger Lübeck under ledelse af de to museumschefer Frank Birkebæk og Helge Nielsen, henholdsvis Roskilde og Køge.

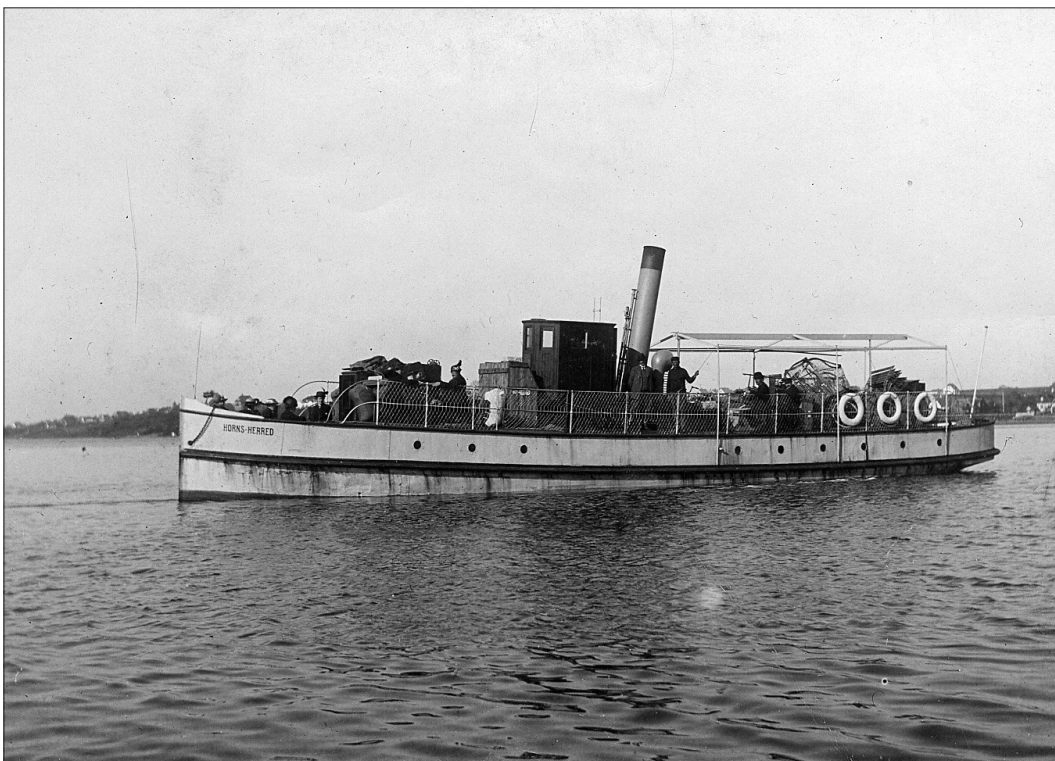
Som nævnt var udflugtsmålene i de første årtier helt overvejende på Sjælland for ikke at sige indenfor Københavns Amt og det var transportmulighederne, der var bestemmende for målet. Som allerede nævnt var en af mulighederne at sejle, hvor ganske vist deltagerantallet begrænsedes af rutedamperen S/S Horns Herreds⁵⁹ kapacitet, som vel også bestemtes af redningsmateriellet, til ca. 150. I 1912 benyttede man den 12. juli S/S Horns Herred til en sommerudflugt til Selsø og Skibby. "Selskabet samledes først i Selsø Slotsgaard, hvor Arthur Fang meddelte et Par orienterende Oplysninger om Slottets Historie. Derefter blev Slottet beset og til sidst samledes Selskabet i Riddersalen, hvor Hr. Fang gav nogle meddelelser om Maleren Henrik Krock⁶⁰, der har dekoreret Salen. Man begav sig derpaa hen i den nærliggende Selsø Kirke, hvor Professor Kornerup holdt Foredrag. Derefter enten gik eller kørte Selskabet til Skibby, hvor man samledes på Hotellet til en Fællesspisning, hvori der deltog 160 Mennesker. Dagen sluttede med et Foredrag af Professor Kornerup i Skibby Kirke. Udflugten var meget vellykket og begunstiget af Vejret".

Også i 1917 sejlede man med S/S Horns Herred på "Sommerudflugt til Eskildsø, Østskov og Gershøj. Ved Ruinen paa Eskildsø holdt Formanden Stiftsriver, Dr. Lindbæk³⁵, et kortere orienterende Foredrag om Klosters Historie". Man har traditionen tro sikkert indtaget et måltid på Gershøj Kro inden man sejlede tilbage til Roskilde.

"Paa Sct. Hansdag den 24. juni 1921 foretoges Sommerudflugt med Damperen "Horns Herred" til Frederiksværk. Der deltog saa mange - ca. 150 - som Damperen kunde rumme. I Begyndelsen var Vejret graaligt og køligt, men senere paa Dagen klarede det op til det herligste Sommergejr. Ved Middagstid ankom man til Frederiksværk, og efter mindre Spadsereture rundt i den smukke By samledes man i Hotel "Frederiksværk"s Have, hvor Statsgeolog Dr. phil. V. Nordman⁶¹ holdt et fortrinligt Foredrag om Roskilde Fjords Saga". Derefter afholdtes fællesspisning på hotellet, steg, jordbær eller rødgrød med fløde og kaffe. På hjemturen med damperen sang man fædrelandssange og holdt taler. Prisen for turen var 8 kr inklusiv middagen, uden var den 4 kr."

Tirsdag den 15. juni 1926 - Valdemarsdag - var der igen sommerudflugt, denne gang med motorskibet M/S Horns Herred til Selsø og Gershøj. "Efter ankomsten til Møllekrogen spistes Frokost med Kaffe i Møllegårdens Have og i Selsø Slotsgaard talte

*S/S Horns Herred 2,
Roskilde havn 1921.*

På tur med S/S Horns Herred. Landgang på broen ved Boserup.

Direktør Fang om Herregaardens Historie. I Selsø Kirke talte Magister Hermansen¹⁰⁶ om denne. Middagen indtoges paa Hotel Gershøj”.

To ture, begge til Lejre og Ledreborg siger en del om transportvilkårene. Den første tur foregår i 1913 med 300 deltagere, der samledes på Lejre station, altså ankom man med tog. Og som det hedder ”Omegnens Beboere stillede velvilligt Køretøjer til Disposition”, hvilket med anslået 10 personer i hver hestevogn ville betyde, at man i hvert fald rådede over 30 vognspand heste. Først kørte man til ”Øhm” jættestue, hvor professor dr. phil Axel Olrik⁵⁷ holdt et ”orienterende Foredrag. Derefter kørte Selskabet til ”Danshøj” eller ”Hestebjerg” som Egnens Beboere kalder den naturlige Højderyg ved Lejre By”. Man lejrede sig på skråningerne, og med udsigt over Lejre Å holdt professor Olrik Dagens hovedforedrag. ”Vogntoget kørte nu det korte Stykke Vej op til Ledreborg Slot, hvis Kirke og Hovedbygning Førstesal Lensgreve Holstein-Ledreborg⁶² velvilligt havde aabnet for Deltagerne i Udflugten. Den vellykkede Tur, der havde været begunstiget af et udmærket Vejr, sluttede med Fællesspisning i Herthadalens Skovrestaurant”.

Den anden tur til Lejre og Ledreborg foregår under 2. Ver-

denskrig den 9. juli i 1941, dels med jernbane og dels og især til bens. "På Hestebjerg holdt A. Fang foredrag om oldtidens Lejre, hvorefter man gik forbi Mysselhøj til Hertadalen, derefter til Ledreborg slot med besøg i repræsentationslokalerne, kirken og familiesalen i østre pavillon under ledelse af museumsinspektør Jørgen Paulsen⁶³, som særlig gennemgik ahnebillederne". I alt en spadseretur på mindst 6 km.

Ellers foregår turene under krigen med tog, i 1940 til Køge, 1942 til Frilandsmuseet i Lyngby, 1943 til Holbæk og i 1944 til Brøndbyvester og Glostrup. Udflugten i 1946 går til Ledøje, Måløv og herregården Edelgave, nu formodentlig med bus. I indbydelsen understreges det, at deltagerne selv skal medbringe sukker til det fælles kaffebord.

At der også til andre tider kunne være vanskeligheder med transporten fremgår af sommerudflugten i 1920, der fandt sted torsdag den 8. juli med Holbæk og Tveje Merløse som mål. "Paa Grund af de vanskelige Jernbaneforhold foregik Turen med en lejet Lastbil og tre private Biler, der var stillet til Raadighed. Straks efter Ankomsten til Holbæk førte Premierløjtnant Otto Smith⁷⁷, Frederiksberg, Deltagerne paa en Vandring gennem Byens historiske Seværdigheder, ligesom Museet forevistes af Premierløjtnant Smith og Lærer E. Thomsen, Holbæk. Efter en Fro-

Medlemsudflugt 2007 til Odsherred, hvor gruppen holder pause nær Solvognens fundest.

*Tur til Kalundborg
11. september 1993,
her ved altret i Kalund-
borg Kirke.*

kostpase kørtes der til Tveje Merløse Kirke, hvor Premierløjtnant Smith atter gav Forklaring". Otto Smith var samme år blevet medlem af Historisk Samfund og af bestyrelsen.

Udflugterne har altid haft kvalificerede vejledere. I de første mange år er der især to personer, to bestyrelsesmedlemmer, der her har gjort sig gældende. Den ene er museumsinspektør V. Hermansen¹⁰⁶, Nationalmuseet, der i perioden 1924 til 1951 medvirkede ved 15 udflugter og delagtiggjorde deltagerne i hans store viden om sjællandske kirker, herregårde og slotte. Den anden er - naturligvis - foreningens mangeårige formand Arthur Fang, der mellem 1912 og 1970 deltog i mindst 40 udflugter, ofte som eneste faglige leder. Hans virkefelt spændte meget vidt idet han levende kunne fortælle om slotte og naturområder, ruiner og

oldtidsminder, på Sjælland og Fyn, i Sydslesvig og i Skåne. I de senere år var Fang ofte sekunderet af sin datter bibliotekar Lotte Fang, som i øvrigt også var bestyrelsesmedlem. På mange af turene nød man godt af specialister enten fra de lokale museer eller de store museer som Nationalmuseet. På turen til Femern i 1963 var der foruden Arthur Fang vejledning af den dansktalende lokalhistoriker Peter Wipert og på turen i 1982 til Brede-udstillingen om Vikingerne, forklarede en af udstillingen skabere museumsinspektør Niels Knud Liebgott⁶⁴. To gange var man i Kalundborg, i 1985 under ledelse af arkitekt Jørgen Ganshorn, der havde skrevet en bog om byens historie og i 1993 med museumsinspektør Johannes Hertz, Nationalmuseet. I 2005 gik turen til Nyborg Slot og Sprogø ledet af museumsinspektør Niels Engberg, Nationalmuseet. På todagesturen til Langeland i 2006 var musemsleder Jørgen Skårup⁶⁵ leder på den nordlige del af øen, mens Erling Bondesen tog sig af den sydlige. Sidstnævnte har i øvrigt de seneste årtier som regel ikke kunnet dy sig for at krydre turene med en geologs syn på landskaberne og som nævnt ledet turen i 2004 til Skåne, sammen med museumsinspektør Ulla Fraes Rasmussen, Køge Museum, og i 2009 todagesturen til Lolland Falster, sammen med bestyrelseskollegerne Leif Egelund og Helle Gellett. Hovedtemaer var her sukkerroedyrkningens historie og inddæmnings og kystbeskyttelsens historie med hovedvægt på den store oversvømmelseskatastrofe i 1872. I 2008 var turens tema industrihistorie belyst ved Nordøstsjælland gamle fabriksanlæg ikke mindst langs Mølleåen. Turen lededes af industrihistorikeren arkivar Jeppe Tønsberg.

Årbøgerne og det geografiske problem

Det har altid været betragtet som hovedhjørnестenen i Historisk Samfunds virksomhed at udgive en årbog med artikler med historisk/arkæologisk indhold, skrevet af professionelle såvel som amatører, gerne af medlemmer. Hertil har igennem de 100 år medvirket omkring 250 forfattere med højst forskellig skrivestil og fremstillingsevne og højst forskellig faglig baggrund. Mange er ansvarlige for adskillige artikler.

Op til 1976 er årbøgerne i oktav format (ca. 16,5x24cm) indbundet i blødt gråt karton med Roskildes, Køges og Københavns Amts våbenskjolde, og relativt for ikke at sige yderst sparsomt illustreret.

Fra og med 1976 er årbøgerne i samme format, men nu med skårne kanter (høvlede) og illustrationerne er langt hyppigere og af god eller acceptabel sort/hvid kvalitet. Indbindingen er nu i

Roskilde bys, Køges
bys og Københavns
amts våbenskjolde fra
de tidlige årbøgers
omslag.

farvet karton med Roskilde Amts våbenskjold, bispehue med tre rosetter. I 1999 fik foreningen imidlertid sit eget våbenskjold⁶⁶. Skjoldets ingredienser er stadig bispehue og tre rosetter, men arrangeret med huen nederst i et farvet felt. Hele skjoldet er indrammet af en rem med spænde med inskriptionen 'Historisk Samfund for Roskilde Amt'.

Fra årtusindskiftet får årbøgerne et større format (27x18,7 cm), hvilket tillader større illustrationer og klummen er så smal at den brede margin kan bruges til illustrationer. Samtidig indebærer udviklingen af computer-teknologien, at det er muligt så at sige "hjemme" på egne computere i privat regi at redigere bøgerne både med hensyn til tekst og til illustrationer.

Foruden årbøgerne har Historisk Samfund også udgivet større relevante historiske værker og formidlet disse til medlemmerne enten til en favørpris eller helt gratis. For eksempel fik medlemmerne i 1932 den anselige bog om "Køge Bys Historie" sammen med dobbeltårbogen 1932/33 og i 1934 var årbogen Fanny Fangs⁶⁷ bog "Handelsmand og Slagter", i øvrigt udgivet i samarbejde med Historisk Samfund for Holbæk Amt. For denne bog modtog hun i juni 1936 Dansk historisk Fællesforenings præmie for den bedste afhandling i årbøgerne for 1934. I 1936 fik medlemmerne Arthur Fangs bog om "Sct. Jørgensbjerg" som årbog. Også Arthur Fangs to store bøger, "Roskilde I - fra byen og dens historie" fra 1945, genoptrykt i 1971 og Roskilde II fra 1970, er udgivet som årbøger af Historisk Samfund. Endelig er storværket "Roskilde Bys Historie - tiden indtil 1536" udgivet af Historisk Samfund og Roskilde Museumsforlag i 1992 udsendt til medlemmerne som årbog for 1991 og 1992. Denne flotte byhistorie, skrevet af faghistorikere viste sig at kræve yderligere to bind af samme høje standard "Roskilde Bys Historie 1536-1850" og "Roskilde Bys Historie 1850-1970" begge udgivet i 1998. Disse to bind udsendes i anledning af byens 1000-års jubilæum i 1998 og samtidig som årbog for 1999 og 2000. Trebindsværket er en bedrift, som ikke mindst skyldtes formandens, Ernst Ver-

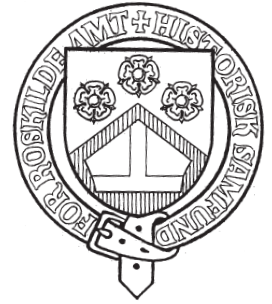
wohlts, ihærdighed ikke mindst med at rejse de fornødne midler, temmelig store summer.

Der er således i de forløbne hundrede år udgivet 87 årbøger, hvoraf tre dækker to år, og desuden 9 andre værker gørende det ud for årbøger. En del årbøger er tematiske med mange forfattere som f.eks. 1957, der omhandler 200 året for Svenskekrigene 1657-60 med 7 forfattere, eller 1990 Roskilde under Besættelsen 1940-45 med hele 18 forfattere, og man kunne nævne 1996/97, der hedder "Musik i Roskilde – fra jødeharpe til festival" med 9 forfattere. Andre af de tematiske årbøger har kun en forfatter som 1948's om "Roskilde adelige Jomfrukloster" i anledning af dettes 250 års jubilæum af Ingeborg Buhl, 1993's "De unge jøder i Roskilde Amt 1933-1943" af Henning Bjørn Larsen, 2001's "Den katolske kirke i Roskilde 1901-2001" af Henrik Denman eller 2003's "Roskilde Domkirke" af Anette Kruse. Sidstnævnte er udgivet i samarbejde med Domkirkens Menighedsråd.

Nævnes skal også den seneste årbog fra 2009 "Mellem fjord og bugt" på 237 sider og med gennemgående farveillustrationer, grafisk set den mest imponerende årbog til dato. Indholdet er resultatet af et projekt der daterer sig tilbage til 1987 omhandlende Roskilde Amts topografiske kulturhistorie og bogen er udgivet som et samarbejde mellem Køge Museum, Roskilde Museum og Historisk Samfund.

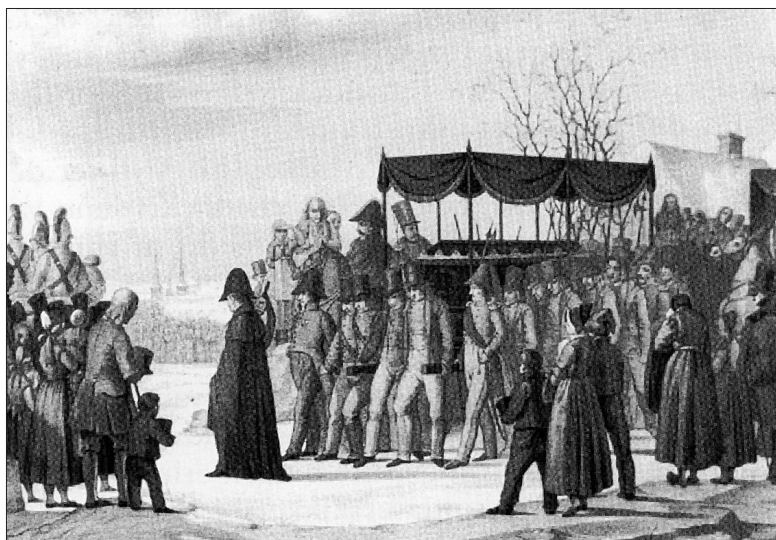
Ellers kan man generelt sige, at emneområderne i de første 50 år for en stor dels vedkommende enten er lokalhistorisk orienterede eller er erindringsskildringer af kulturhistorisk relevans og ofte med amatørhistorikere som forfattere. De seneste 50 års artikler er i stigende grad forfattet af professionelle arkæologer og historikere, ofte kommunikerende videnskabelige undersøgelser eller som et led i videnskabelige diskussioner. Denne tendens kan hænge sammen med, at bestyrelserne i den første periode så godt som udelukkende udgjordes af interesserede borgere, herunder katedralskolens historikere, mens bestyrelserne i den anden periode eller i hvert fald fra omkring 1976 også talte flere repræsentanter for videnskaben, dels som personlige medlemmer eller repræsenterende museerne indenfor amtet. Denne nærmere kontakt til det videnskabelige netværk har betydet meget for karakteren artikler, der er bragt i de seneste årtier. Foruden historisk primærmateriale er der også ret mange arkæologiske originalartikler om udgravninger, fundene og disses tolkninger.

Mange af årbøgernes forfattere er nært knyttet til Roskilde og bestyrelsen. Det gælder selvsagt også Historisk Samfunds æresmedlem professor Jacob Kornerup, som ved udnævnelsen havde lovet at stille sig til rådighed for foreningen så vidt hans kræfter

*Historisk Samfunds
Våbenskjold fra 1999.
Se note 66.*

*Københavns amts
sognefogeder bærer
Frederik 6.'s kiste til
Domkirken.*

slog til. I den første årbog fra 1910 skriver den gamle professor: "Naar det historiske Samfund hermed udgiver sin første Aar-bog, har man tænkt sig, at det kunne interessere at fremdrage et Par Smaabilleder fra Roskilde(s) Historie for hundrede Aar siden, tagne fra Byens gamle Politiprotokoller, som nu forvares i "Landsarkivet" i København, men som jeg har udskrevet, medens Arkivet endnu var i Roskilde". Han beretter også om englænderne i Roskilde i 1807 med general Wellesley, "den senere berømte Hertug af Wellington", hvor byen blev belagt med en "stærk Indkvartering, især i de store Købmandsgaarde. De fik hver mellem 50 og 100 Mand foruden Officerer og Oppassere. Idelig drog de engelske Tropper gennem Byen med klingende Spil, Fodfolk i røde Uniformer, Skotlændere med nøgne Knæ og Skørter samt hannoveranske Husarer; thi Hannover hørte den Gang til England". Desuden berettes om "den berømte Mestertyv og Statsfange Morten Frederiksen og hans snilde Undvigelse fra Raadstue-Fængslet". "En Gang, hed det bl.a., kom der til Gæstgivergaarden "Prinsen", som styredes af den dygtige Madame Rosted, født Borch, en smuk Vogn kørende, og ud steg en russisk Major i Uniform. Mad. Rosted modtog ham med stor Ærbødighed og serverede ham en udsøgt Diner og satte den bedste Vin på Bordet. Majoren hengav sig med Iver til disse Nydelser, betalte flot og kørte bort; men kort efter savnede Madammen flere af sine bedste Sølvskeer. Majoren var ingen anden end Morten Frederiksen".

Også i næste årbog fra 1911 leverer Kornerup en 25 siders med egne tegninger illustreret artikel om "Roskilde i Frederik den 6tes Tid". Roskilde var en lille by, hvor "Sporene af de øde-

læggende Ildebrande, som hundrede Aar tidligere havde hærget Byen 1731 og 1735 og bl.a. tilintetgjort det store, gamle Raadhus, som laae paa Algade lige over for Apoteket, havde givet den et tarveligt Præg. Disse Brande indtraf i en saare uheldig Tid, da Brandforsikringen endnu ikke var oprettet, og de fleste Borgere sad i smaa Kaar. De Brandlidte eller "Afbrændte", som de kaldtes i Datidens Sprog, havde intet andet at støtte sig til end Kongens, "Landsfaderens", Hjælp". Sidst i artiklen beskrives Frederik 6.'s død og bisættelse i Domkirken. "Den 3. December 1839 Kl. 5 om Aftenen kom jeg fra Skolen med mine latinske Bøger under Armen. Det var koldt og sneede. Pludselig da jeg gik over Torvet, hørte jeg Budskabet: Kongen er død!.... Snart rungede Domkirkens, Vor Frues og St. Laurentii Klokker over Roskilde baade Formiddag og Eftermiddag, saa man nær var bleven døv". Og her kommer så Kornerups fodnote; "Endnu ved Chr. den 9des Død blev denne urimelige Skik holdt ved lige". "Præsenter Gevær! Lød Kommandoen til Soldaterne, Musikkorpsene spillede en Sørgemarch, Folket blottede Hovedet, og Ligtoget bevægede sig langsomt ind i den gamle Domkirke, hvor Frederik den 6tes Forfædre hvilede. I det samme Øjeblik som Biskop Mynster kastede Jord på Kisten, forkyndte Artilleriet med 27 Kanonskud, at nu var Kongen bisat. Med ham gik den gamle Tid i Graven".

I den første årbog har også Marie Jensen, med journalistens sans for den gode historie, en artikel under titlen "Fra gamle Dage". Det er en genfortælling af gårdejer Thomas Christensens enkes beretning om hvordan hendes moster blev "dannebrogskone". Som Marie Jensen anfører "gengivet saa korrekt, som Konen fortalte det, og saa vidt muligt overensstemmende med hendes Maade at fortælle paa".

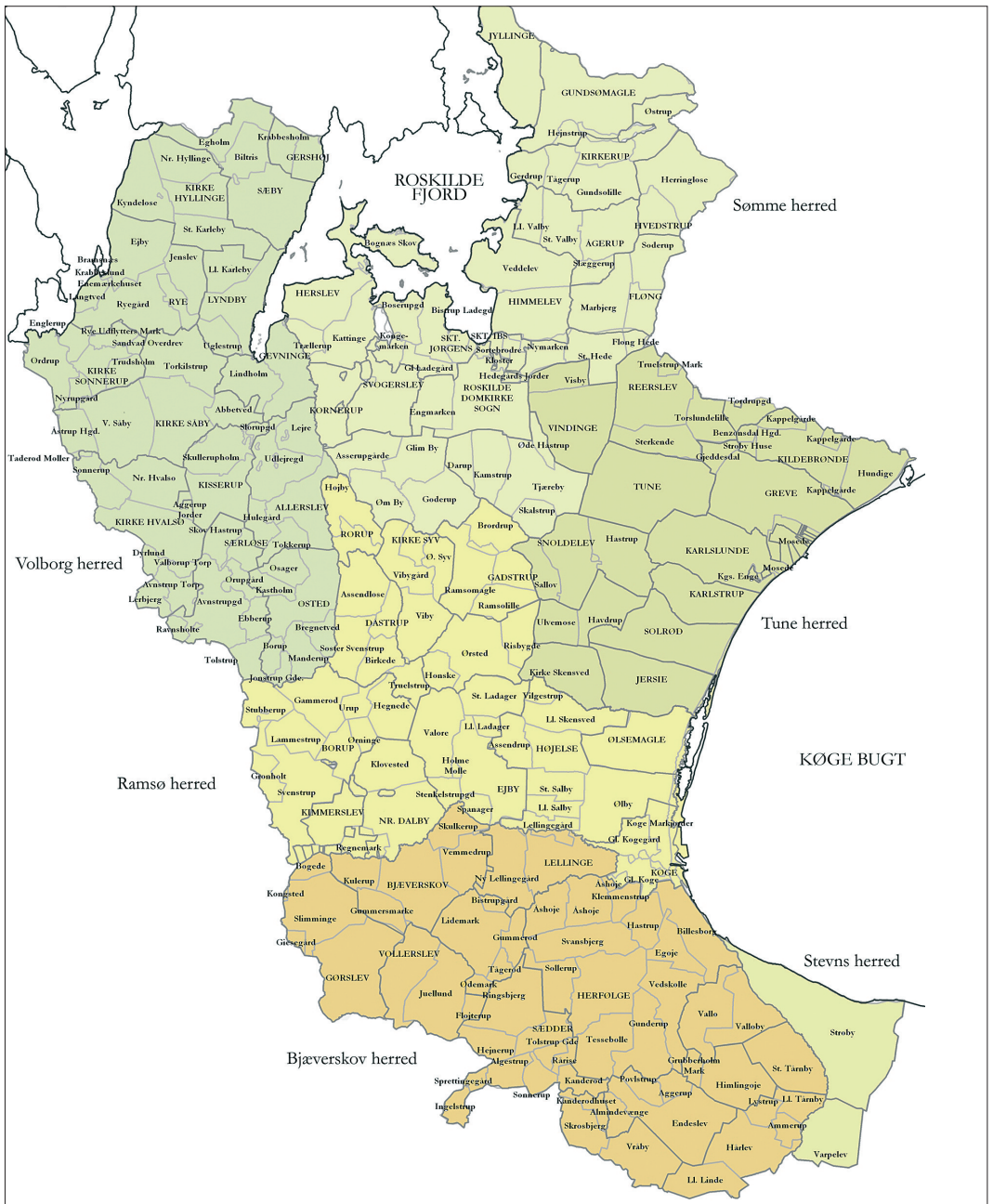
Det er utvivlsomt, at det har været et problem for de første års bestyrelser, at medlemstallets geografiske fordeling kun i meget ringe grad afspejlede Historisk Samfunds navn som forening for Københavns amt. I medlemslisten for 1910, der nævner 128 navne, er der kun fem fra København. Ud over de to inviterede som blev bestyrelsesmedlemmer, student Bang¹⁹ og kandidat Thuren²⁰ er de to andre studerende, formentlig Thomas Bangs studiekammerater. Den femte er professor Axel Olrik⁶⁸, der i den første årbog havde skrevet en artikel om "Olafshøjen ved Lejre, Danmarks ældste Kongegrav". Ellers var over halvdelen af medlemmerne Roskilde-borgere og resten boende i, hvad der kan kaldes Roskildes opland, ikke langt fra dækkende "Gamle Roskilde Amt".

Køgeinitiativet

Det er derfor nok for at få pyntet på denne medlemsmæssige skævvridning, at udflugten i 1911 den 13. juli går til Køge. At turen var forberedt godt fremgår af at Historisk Samfund fik "den venligste Modtagelse. Til dets Ære var Dannebrog hejst over Byens Raadhus og paa flere private Bygninger". Man besøgte kirken og beså på en byvandring de mange gamle velbevarede huse. "Vandringen sluttede i det nyindrettede Musæum".⁶⁹ Man samledes også ved mindesmærket for Niels Juel⁷⁰ og Ivar Huitfeldt, hvor professor Jacob Kornerup talte om de to slag i Køge Bugt i 1677 - "havde Juel tabt Slaget, var det maaske ude med Danmark" - og den 4. oktober 1710, hvor kommandør Ivar Huitfeldt⁷¹ ombord på det brændende lineskib "Dannebrog" foretrak at dø, idet skibet sprang "i Luften med et frygteligt Brag". I Teatrets Have talte provst J. V. Pontoppidan⁷², der ved generalforsamlingen 19. oktober 1910 var valgt til formand, om mindernes betydning og kaptajn K. C. Rokstroh⁷³ holdt et længere foredrag om slaget i Køge Bugt 1677⁷⁴.

"Efter Foredragene samledes Deltagerne i et antal af 90 til en Fællesspisning i "Teatret". Der holdtes en del taler blandt andet af en af Køge-borgerne redaktør Svarre, der takkede for en udbragt skål og berømmede Historisk Samfund for de fortjenstfulde opgaver det havde påtaget sig. Han talte også for at Køge blev repræsenteret i foreningen men tilføjede, at så måtte Stevns absolut også med. "Køge har altid været som en lille Hovedstad for Stevns- og Hedeboer. Vi kan derfor ikke gaa med til et historisk Samfund for det halve af vores Opland. Der maa kunde findes en Form, saa det hele kommer med. Jeg stiller dette til Overvejelse. Stevns og Store Heddinge maa med!" Han udbragte derefter "Et Leve for Deres Forening, som før eller senere maa blive vor". I sin svartale sagde formanden provst Pontoppidan: "Vi har netop tænkt at favne Køge og tage Stevns⁷⁵ med, dersom det er muligt at finde en Form for Bestyrelse og Røgt af et saa vidtstrakt Samfund. Jeg tror vi faar Vanskelighed med at faa Smørum og Sokkelund Herreder med, saa er det godt, dersom vi kan udvide mod Syd".

Det geografiske problem, at dække Københavns Amt med mellem 35% og 50% af medlemmerne i Roskilde by og omegn, har eksisteret i alle årene. Da foreningen efter kommunalreformen i 1972 helt naturligt skifter navn til Historisk Samfund for Roskilde Amt, rettes der noget op på dette forhold, men den gamle rivalisering mellem Køge og Roskilde, som ikke lod sig skjule under turen i 1911, har til stadighed været der. Køgeturen resulterede dog umiddelbart i, at byen blev repræsenteret ved et bestyrelsesmedlem⁷⁶.

Kort over Roskilde Amt efter kommunalreformen i 1970, med angivelse af herreder og sogne. Det bemærkes, at Reerslev sogn er i Københavns Amt, mens Strøby og Varpelev sogne er i Storstrøms Amt. Tegning Cille Krause, Roskilde Museum.

Der har aldrig været mere end mellem 10 og 20 medlemmer fra Køge og den nærmeste omegn. I kampagneåret 1920 dog 26.

En ny organisationsstruktur

I 1920 bliver premierløjtnant Otto Smith⁷⁷ medlem af foreningen og bliver allerede ved generalforsamlingen den 24. februar 1921 bestyrelsesmedlem. Ved samme møde foreslår denne dynamiske 30-årige soldat og stud. mag. en fuldstændig omorganisering af foreningens ledelse. Bestyrelsen opdeles i tre udvalg, som på militær vis betegnes sektioner: 1) en tidsskriftsektion, 2) en foredragssektion og 3) en arkivsektion. "Tidsskriftsektionen vil i Hovedtrækkene faa samme Opgave som det gamle Redaktionsudvalg for Aarbogen, idet den skal redigere og søge at fremkalde gode og vægtige Bidrag til Aarbogen". Sektionen får tre medlemmer hvoriblandt premierløjtnant Smith. "Hensigten med Foredragssektionen er, at denne ikke alene skal søge afholdt et eller flere Hovedforedrag indenfor Historisk Samfund, men paa den ene Side træde i Forbindelse med Foredragsholdere, der behersker historiske Emner, og paa den anden Side søge Samarbejde med Bestyrelser i Amtets Forsamlingshuse og Foredragsforeninger, saaledes at Foredragssektionen bliver et Sammenknytningsled, der skaffer gode Foredragsholdere ud over Landet". Sektionen får tre medlemmer også her figurerer Smith. "Arkivsektionen skal begynde sit arbejde paa fuldstændig bar Bund, idet den baade i Roskilde og Køge skal søge tilvejebragt lokale Arkiver, hvor de mange for Fremtiden værdifulde Arkivsager, der nu mere eller mindre er prissgivet Ødelæggelse, kan blive opbevaret. Disse Arkiver skulde bl. a. samle Foreningers Papirer ang. Ejendomme og Handelshuse, Familiepapirer o.s.v., eventuelt udvides til at omfatte et Portræt-, Kort- og topografisk Arkiv. Enhver med blot den mindste Smule Interesse for sin egen Familie, sin egen Stands Historie vil indse, af hvilken uvurderlig Betydning saadanne Arkiver kan blive, dersom der skabes den rette Forstaaelse for Sagen". Sektionen får fire medlemmer.

For at skabe interesse for de nye initiativer, især arkivsagen, afholdes to agitationsmøder i henholdsvis Roskilde (24. feb.) og Køge (19. marts), hvor premierløjtnant Smith holdt foredrag. I Køge holdt han desuden et foredrag "om de gamle Ægyptere".

I beretningen fra generalforsamlingen d. 7. september 1921 på hotel Prinsen hedder det: "Arkivsagen er for Køges vedkommende senere kommet i god Form. idet Hist. Samf. har opnaaet Tilladelse til at benytte et lokale i Folkebibliotekets Bygning til Arkiv, og fhv. Borgmester Overlærer Hans Jørgen Hansen har godhedsfuldt paataget sig det Hverv at varetage Arkivsektionens Interesser i Køge og Omegn sammen med Bestyrelsens Medlemmer". Overlærer Hansen bliver i 1922 medlem af bestyrelsen. "For Roskildes Vedkommende er Sagen endnu ikke naaet

til en Ordning, idet Lokalespørgsmålet stadig overvejes. Der er dog allerede til Formanden⁷⁸ indgaaet forskellige Gaver til Samfundets Arkiv; saaledes har Børstenbinder C. Christensen, Gormsvej, skænket nogle chemityperede Tavler over Roskilde Kapitels- og Bispesegl, forskellige Dokumenter vedrørende gamle Vurderinger af Ejendomme i Roskilde m.m.". Det næste der høres fra arkivsektionen er i årsberetningen 1922 en meddelelse fra premierløjtnant Smith om, "at Regeringen havde i Sinde at tage sig af Sognearkiver, hvorfor Historisk Samfunds Arkiver ikke vil indsamle saadanne, men gerne vil modtage Forenings- saavel som Privatarkiver". Siden overdrages arkiverne som helhed til Landsarkivet.

Så vidt det fremgår af årsberetningerne i de næste seks/syv årbøger, ser det ikke ud til at "Foredragssektionens" foreslåede formidling af foredrag ud i amtet overhovedet er kommet til udfoldelse. End ikke i forhold til Køge. Derimod kommer der efter Køge-initiativet allerede i årbogen i 1921 to artikler om "Køge Haandværkerlaug" og "Af Køges Saga" og i 1922 to artikler om "Køge Havn" og "Køge Borgervæbning". Alle fire artikler er forfattet af premierløjtnant Otto Smith. I 1929 kommer en artikel af P. Opffer: "Smaatæk fra Køge" og herfra til dato er der med mellemrum artikler om Køge bl.a. "Køge Huskors for Køge Byting" om heksebrændinger i Køge 1613-15 af Anders Bæksted⁷⁹. Nævnes skal det også at årbogen for 1932 erstattedes af den anselige bog "Køge Bys Historie"⁸⁰ og årbogen for 1987 af "Middelalderbyen Køge"⁸¹. I de sidste 25 år har byarkæologien i både Køge og Roskilde vundet frem ikke mindst på baggrund af Roskilde Amtskommunes store projekt Arkæologi-78 og 79⁸², som var et projekt, hvor unge arbejdsløse blev beskæftiget i udgravningsarbejdet. En stor del af resulaterne publiceredes i årbøgerne: 1979 "Middelalderbefæstning og bolværker i Køge" af Ulla Fraes Rasmussen og "Svend Grathes vold og grav omkring Roskilde" af Frank A. Birkebæk og Hans Christian Vorting, 1980 "Vold og grav omkring Karlstrup kirke" af Svend Aage Tornbjerg og "Udgravningerne ved Gl. Køgegård" af Ulla Fraes Rasmussen, samt 1981 "Roskilde som tidlig kongesæde, by og handelsplads" ved Nils Engberg.

Lokalhistorikerne

I øvrigt må man sige, at årbøgernes artikler i hvert fald i de første årtier ganske godt afspejler Historisk Samfunds regionale interesseområde i Københavns Amt. Dette skyldes, at der i forskellige lokalområder sidder meget produktive lokalhistorikere, hvis

mange artikler i årbøgerne giver dette indtryk. Nogle af disse skal nærmere omtales nedenfor, men først skal omtales nogle geografiske tyngdepunkter, der periodevis har gjort sig gældende i de første tyve års årbøger.

Et par artikler i årbog 1914 kommer fra den fjernest mulige egn, hvoraf den ene oven i købet bærer titlen "Fra Amtets Nordøstgrænse". Denne omhandler Rudegård og Rudersdal Kro og er forfattet af inspektør L. P. Petersen og den anden drejer sig om landsbyen "Øverød" og dens historie. Den er en gengivelse af en tale holdt for det indkvarterede mandskab⁸³ i Ydergården på Gammelbo i Øverød af Professor Axel Olrik.

Amager er godt repræsenteret i årbøgerne fra 1916 til 1925 med hele 13 artikler, hvor de flittigste forfattere er redaktør Chr. Nicolaisen, Dragør og Dirch Jansen, Store Magleby eller Hollænderbyen, som den også ofte kaldes. Nicolaisen skriver f.eks. om "Bomærker og Gaardnumre i Hollænderbyen paa Amager" (1916), "Scoutjurisdiktionen i Store Magleby paa Amager" (1917), men også om "Vrag og Strandretten i Øresund" (1918) og "Burgby paa Amager, en forsvunden Borg fra Valdemarstiden" (1920). Dirch Jansen skriver om folkeliv i tidligere tider med "Et Amagerbryllup omkring 1840" (1917), "Kongelundens Tilblivelse" (1920), "Ligbegængelse i Hollænderbyen 1840-80" (1923), "Barselskilde i Hollænderbyen" (1924), "Vedtægt om Saltholmen" (1924), "Fastelavn i Hollænderbyen" (1925). Desuden skriver H. Petersen i 1916 om "Skoleforholdene paa Amager indtil 1814" og Kai C. Uldal også i 1916 om "Gammel Amager-Land ved København". Endelig skal det nævnes at sommerudflugten i 1915 gik til Amager. "Med Amagerbanen begav Selskabet sig til St. Magleby, hvor det samledes i Gaardejer Dirch Jansens Gaard. Her holdt Pastor Vibeck, Taarnby, et kortfattet orienterende Foredrag om Amagers Historie, hvorefter Dirch Jansens Musæum paa Gaarden og St. Magleby Kirke blev beset; bagefter bød Gaardejer Jansen hele Selskabet på Forfriskninger i sin Have. Med Toget fortsattes Udflugten til Dragør. Efter en Tur gennem Byen afsluttedes med Fællesspisning paa Badehotellet".

Også egnen omkring Ballerup-Skovlunde, Herstederne og Smørum optræder relativt hyppigt i årbøgerne fra 1914 til 1928 med artikler af lokalhistorikere. Lærer J. P. Jørgensen⁵³ beskriver i årbogen fra 1912 "Historiske Optegnelser om Ledøje Sogn i ældre Tider" og i 1914 om herregården Edelgave i to artikler ledsaget af to viser om gårdens brand i 1782. Desuden skriver han om "De svenske Grave paa Smørumnedre Bymark"⁸⁴, hvor Jørgensen foranledigede rejst en mindsten støttet af Historisk Samfund. En anden lokalhistoriker er N. L. Nielsen, der i samarbejde

med museumsinspektør Hans Kjær⁸⁵ fra Nationalmuseet i årbøgerne fra 1923 og 1924 skrev om om "Bartholinernes Pileborg og Ole Rømers Observatorium Tusculanum". Stud. jur. Axel H. Petersen har fire artikler i årbøgerne 1925 til 1928 om "Sagn fra Ballerup og Omegn", "Skovlunde Byhorn", "St. Jacobs Kirke i Ballerup" og "Sagn og Tro knyttet til Sten i Ballerup og Omegn" mens overretssagfører P. C. Tüchsen har artikler i årbøgerne fra 1913 dels om "Ballerup By paa Udskiftningens Tid omkring Aaret 1780 med adskillige træk om Livet i Ballerup omkring den Tid" og 1914 om "Et trist Mindesmærke" og endelig i 1916 om "Skovlunde Byhorn".

Der er egne indenfor amtet med særlig flittige lokalhistorikere og de er naturligvis særlig godt repræsenterede i årbøgerne. Karlslunde-egnen er et sådant område takket være førstelærer Valdemar Mortensen⁸⁶. Han er årbøgernes mest produktive forfatter med i alt 344 sider over i alt 13 artikler. Allerede i den første årbog i 1910 skriver han om "Et Blad af Karlslunde og Karlstrup sognes Historie" og herefter kommer artiklerne slag i slag, i 1912 "Blade af Karlslunde Kirkes Historie", i 1914 "Gamle Gravstene i Tune Herred", og "En Oldtids Gravplads på Karlslunde Strand", i 1915 "Degnene i Karlslunde og deres Boliger", i 1918 "Gamle Gravstene i Thorslunde Kirke" og "Carlsunde Kirkes Seierværk". I 1923 kritiserer Mortensen, som repræsentantskabsmedlem på generalforsamlingen, på det kraftigste redaktionen af årbøgerne, fordi han havde fået en artikel tilbage med besked om at beskære den, hvilket han ikke var tilfreds med. Hvilken artikel der er tale om vides ikke, men mon ikke det er enten et forarbejde eller også selve det store arbejde "Karlslunde Sogn", der kommer i 1939. Mortensen fylder her en hel årbog, der samtidig bliver den tykkeste indenfor de første 50 år med 187 sider. Den gennemillustrerede bog er et omhyggeligt topografisk værk med beskrivelse af ikke blot landskabet, men også alle gårdene med deres tilliggender og ejerne med deres koner. Ved gennemgangen af Kirken får vi ikke blot en omfattende beskrivelse af dens historie og af inventaret, men der er også biografier af alle præsterne og senere alle degnene og lærerne, med koner og børn. Jordfordelingen før udskiftningen og efter er omhyggeligt angivet med anekdoter om forløbet og især konflikterne. Mejerier, brugsforeninger og trafikudviklingen er også med, kort sagt, der er ikke det nok så ubetydelige lille hjørne af Karlslunde sogn med Mosede og de mennesker der boede der, som ikke er omtalt. I 1950 fremfører Mortensen i indledningen til årbogen, at han i 1938-39 "ikke naaede at faa Annekset Karlstrup med. Da det var et almindeligt Ønske ogsaa at faa dette Sogns Historie, fremkommer

Førstelærer Valdemar Mortensen (1870-1956), Karlslunde.

Frøken Marie
Christophersen (1869-
1949), Højelse.

her, hvad jeg siden har samlet derom", hvorefter de næste 75 sider af årbogen omhandler "Karlstrup Sogn". Førstelærer V. Mortensen var medlem af bestyrelsen fra 1933 til 1946.

En anden person, hvis navn tit figurerer i årbøgerne er Frk. Marie Christophersen⁸⁷ fra Højelse 6 km. nordvest for Køge. Ud over en stor produktion andetsteds beskriver hun i seks artikler i årbøgerne Hedeboekulturen materielt og i forhold til folkelivet. I 1915 drejer det sig om "Kartegilder i Højelse og Omegn ved forrige Aarhundredes Begyndelse" og året efter om "Klinegilder i vor Hjemegn i gamle Dage" og i 1917 kommer "Barselsgilderne i vore Oldeforældres Tid". I 1918 skriver hun en perle af lille artikel om "Professor Exners Maleri". Den begynder: "I Sommeren 1855 rejste Maleren Julius Exner⁸⁸ fra København ud paa Hedeboegnen for at studere Beboernes Klædedragt, Bohave, Huse og Gaarde, kort sagt, deres Liv og Færden inden Dørs og uden Dørs og Exner havde Held med sig paa disse Rejser. Thi ikke alene var han en velset Gæst hos Hedeboerne, men han mødte tillige Folk, der havde Interesse og Forstaaelse af hans Arbejder, og den Række af Malerier og Tegninger, som Exner udførte i Halvtredserne, paa den Tid, da gamle Skikke i enhver Henseende var begyndt at vige for den nyere Tids, er meget værdifulde, ogsaa fordi de taler om disse Skikke for Eftertiden. En af de Familier som Kunstneren tog Studieophold hos, var Sognefoged Anders Madsen i Thorslunde. I det efter Datidens Forhold i enhver Henseende rigt udstyrede Bondehjem blev alt, hvad der kunde males og tegnes, sat op. Dette gjaldt Tjenestepigen som gik paa den grønne Eng og stænkede Lærredet med sin Vandkande, Hestene, som de stod og græssede paa Marken, Gaarden med Have og en tæt ved liggende dejlig lille Lund, Ænderne, som de gik og snarrede i Gaarden, og som de nappede fra Gaasebænken efter Bønnen paa Folk, naar Straa af Halmviskene i Træskoene stak op af disse. For at faa dette saa naturligt som muligt, lagde selveste Thorslundes Sognefoged sig bag ved den i Stuen staaende Gaasebænk, hvor han laa og holdt en af Ænderne ud gennem et af de paa Forsiden af Bænken udskaarne firkantede Huller, saa den lige kunne naa at nippe i Halmviskerne paa et par Træsko, der var opstillet foran Bænken. Som Sognefogeden tog ogsaa hans Hustru Inger og deres to Døtre Maren og Kirsten, og Sønnen Jens ivrigt Del i Arbejdet med at opstille alle Genstande, saa det hele kunne se saa naturligt ud som muligt. En i Nabogaarden tjenende Karl Jakob kom en Dag over til Anders Madsens. Saa snart Exner saa ham, erklærede han ham for at være en udmærket Musikanter; Exner samlede nemlig Materiale til Maleriet "Gilde paa Hedeboegnen" (se forside af denne bog).

Marie Christophersen sidste artikel i årbøgerne er "En Bejlerfærd i Højelse Sogn 1846" i årbog 1920 og der går nu 20 år før vi igen hører fra hende. Det er i referatet fra et bestyrelsesmøde i 1940 hvor der udtrykkes "enighed om, at Marie Christophersens bidrag til årbogen ikke kunne udgives i den form, det havde. Man mente dog at det måtte kunne bearbejdes af en sagkyndig, således at det kunne blive brugbart⁸⁹. Det vides ikke hvad det var Marie Christophersen havde skrevet, men i betragtning af hendes tidligere produktion kan man næppe forestille sig, at det ikke har været relevant⁹⁰. Hun var medlem af bestyrelsen fra 1922 til sin død i 1949.

En genre i årbøgerne kunne man betegne erindringer, hvilket på den anden side ikke er ganske dækkende, da det i meget høj grad også drejer sig om lokalhistorie og folkelivshistorie. En sådan er dyrlæge Christian Tobiassens⁹¹ to efterladte store håndskrifter, dels hans stambog, hans slægts historie og dels "Gjevningebogen", hele bygdens historie. De to håndskrifter, der levende beskriver livet i Gevninge i 1800-tallet, er bearbejdet af stednavneforskeren Gunnar Knudsen⁹². En stor artikel af samme art i årbogen fra 1930 er Ole Pedersens⁹³ 90 siders omhyggelige beskrivelse af årets gang og livet på Vejlegård i Kirkerup Sogn lidt nord for Roskilde.

Med til lokalhistorie hører også de årbøger som omhandler sognehistorier. Nævnt er allerede Karlslunde Sogns og Karlstrup Sogns historie som førstelærer V. Mortensen havde skrevet. Årbog 1946 er helliget Ågerup og Kirkerup sognes historie, ikke skrevet af en enkeltforfatter men af hele 12 fordelt over 24 afsnit begyndende med oldtiden fulgt af kirkerne, præsterne og menighedsråd, derefter skolerne og biblioteket og sluttende med skikke og sagn. I 1922 hører en artikel af Henning Jensen "Fra Brøndbyvester og Brøndbyøster Sogne" til kategorien sognehistorie, ligesom "Optegnelser fra Gundsølille" af Nilaus Pedersen fulgt af Gunnar Knudsens "Stednavne i Gundsølille efter Udskiftningskortet 1799". I 1936 blev Arthur Fangs bog om "Sct. Jørgensbjerg" udsendt som årbog og i 1938 bogen om Snoldelev-Tune. Ligeledes i 1941 bogen om Rye-Sonnerup. I 1951 beskriver S. K. Risbjerg Thomsen "Træk af Saaby og Kisserup Sognes Historie" og 1973 årbogen skildrer hedebogårde, der samtidig er en skildring af landsbyen Lille Valby. Anden lokalhistorie er emneorienteret, hvor er godt eksempel er Anna Nielsens "Friskoler paa Hedeboegnen" i årbogen fra 1940.

Et samarbejde der ikke blev til noget

Det er tydeligt, at årbøgerne efter 1960 stort set mangler den klassiske lokalhistorie sådan som den f.eks. praktiseredes af førstelærer V. Mortensen⁶² fra Karlslunde. I formandens beretning i årbogen for 1983 skriver Ernst Verwohlt⁴⁴: "Man kan godt en gang imellem have lyst til at stoppe lidt op og spørge sig selv, hvad vi egentlig vil med det lokalhistoriske arbejde i de historiske amtssamfund, som også har nydt godt af udviklingstendensen (- at historieinteressen er inde i en højkonjunktur). Rider vi bare på en nostalgi-bølge, der før er set i krisetider? Hvad er der blevet af de gamle, hvad jeg med et hædersord vil kalde "kulturbønder" i de amtshistoriske samfund? Forsvinder den historisk interesserede ungdom op i lokale græsrodsbevægelser uden at forny de amtshistoriske samfund? Er vi blevet et historisk relikv, der afholder foredrag og udflugter og udsender et årsskrift, hvis forfattere efterhånden mere og mere er fagmænd og mindre og mindre amatører med en lokalhistorisk ildsjæl". At lokalhistorien er "død" som Verwohlt her antyder afkræfter han i de følgende citater.

Det er i samme formandsberetning Verwohlt lufter nogle tanker, som han de næste 10-12 år skulle fremsætte flere gange. Verwohlt mener, at amtssamfundene "kunne have en funktion som "paraplyorganisation" i de enkelte amter for alle, der på den ene eller anden måde beskæftiger sig med lokalhistorie, men at der nok må ske en vis strukturændring i de kommende år" som vil indebære et tættere samarbejde med museerne og de lokalhistoriske foreninger. "Vi snakker ikke om konkurrencepolitik. Dertil er de økonomiske midler alt for fattige. Men der er i realiteten - som jeg nævnte i min sidste årsberetning (d. v. s. 1982) - ingen mening eller økonomisk ræson i, at både Historisk Samfund og de to museer udgiver hver sit årsskrift og kappes om at skaffe bidrag dertil. Siden sidste generalforsamling har det været drøftet i de to museers bestyrelser, og der er en voksende forståelse for, at Roskilde amt samler alle sine sparsomme økonomiske midler til en fælles historisk publikation, hvor man på et sted kan læse om alle historiske og arkæologiske aktiviteter i amtet".

I årbogen for 1984-85 genfremsætter Verwohlt i "Nogle jubilæumsovervejelser" (1985 havde Historisk Samfund 75 års jubilæum) ideerne om fælles publikationer. "Det kan forhåbentlig ikke være en gal flyvetanke, at Historisk Samfund, de lokalhistoriske foreninger og arkiver, museumsforeninger og Amtsmuseumsrådet sætter sig sammen omkring bordet i en arbejdsgruppe for at drøfte fremtidens opgaver. Udgangspunktet for Historisk Samfund for Roskilde amt må nok være et tilbud om i et bredt

samarbejde at forestå udgivelsen af en fælles årbog for de lokalhistoriske aktiviteter i Roskilde amt, samt at give et tilbud om at fungere som samarbejdspartner og serviceorgan til mange sider". Her nævner Verwohlt ikke museernes publikationer, men kun ikke-professionelle sammenslutninger og foreningers behov, altså den trods alt blomstrende lokalhistorie.

I 1986 årbogen skriver Verwohlt at "de positive reaktioner på dette forslag (d. v. s. ovenstående 1984/85 forslag) har ikke været overvældende. Ting ta'r som bekendt tid – men det er fortsat min opfattelse at tankerne er rigtige". I indledningen til årbog 1990, som er et "temanummer" om "Roskilde Amt under Besættelsen 1944-45", meddeler Verwohlt, at denne er et udtryk for et ønske fra Historisk Samfund for Roskilde Amt om at skabe en ny profil for det lokalhistoriske arbejde i Roskilde Amt - men at arbejdet bør koordineres. Og senere: "Det er derfor en særlig glæde at kunne oplyse, at dette temanummer er blevet til i det længe ønskede samarbejde mellem alle lokalhistorisk interesserede parter i amtet. En særlig arbejdsgruppe med repræsentanter for Historisk Samfund, de lokale museer og de lokalhistoriske foreninger og arkiver har i fællesskab indsamlet materialet til denne lille bog".

Årbogen for 1998 er udformet som et festskrift til Verwohlt. "Fra By og Amt – Historiske bidrag i anledning af Ernst Verwohlts 75 års dag den 1. oktober 1998" er bogens titel, men udgivelsen skyldes i lige så høj grad hans 25 års jubilæum som formand for Historisk Samfund og i anledning af at han ved den sidste generalforsamling trådte tilbage som formand. Den nye formand er Erling Bondesen⁹⁴, der i sin artikel "Om Ernst Verwohlt" hylder ham for hans utrættelige arbejde for lokalhistorien. "Verwohlt forestillede sig et nærmere samarbejde mellem de mange lokalhistoriske grupper og foreninger i amtet, først og fremmest om de omkostningskrævende publikationer, men nok også videre. Offentliggørelsen af historisk viden og dokumentation er en fundamental kulturtilkendegivelse, der dels beriger og inspirerer den lokalhistorisk interesserede, men som også er nødvendig for at eftertiden kan erkende nutidens tanker om fortiden. Men i nutidens medieverden er det ydermere nødvendigt med en slagkraftig formidling d. v. s. et vis stort oplag og en bred distribution. Dette budskab er trods Verwohls ihærdighed ikke trængt igennem. Måske var han for tidligt ude?".

Det har nok haft betydning for Verwohlts holdning og ideer, at han som amtsdirektør havde en rolle som bevilgende instans og at han som mangeårig redaktør af årbøgerne har kunnet følge trykkeomkostningernes himmelflugt. Hertil kommer hans ople-

velser i forbindelse med at rejse penge til 3-bindsværket Roskilde Bys Historie", beløb i millionklassen. Det må imidlertid nok erkendes, at hans tanker kan siges at være passé, idet computerteknologien i nogen grad har overflødiggjort Verwohlts økonomiske argumenter. Det, at man på computeren kan redigere og gøre manuskripterne helt trykkeklare (eventuelt uden korrektur), oplevede den efterfølgende formand som det paradoksale, at omkostningerne ved produktionen af årbøgerne næsten halveredes. Samtidig har det i det seneste årti været muligt at halvere udgifterne til distribution via postvæsnet, der efterhånden havde nået beløb i 10.000 kroners-klassen, idet en meget stor del af bøgerne nu bringes ud ved personlig indsats fra nogle få medlemmers side.

500-årsdagen for Dronning Margretes død

Allerede to år efter dannelsen af Historisk Samfund er foreningen arrangør af en storslået historisk begrundet begivenhed. På 500-årsdagen - den 28. oktober 1912 - for dronning Margrete 1.'s⁹⁵ død afholdt Historisk Samfund en mindefest, der samtidig var en markering af genopstillingen af den nyrestaurerede sarkofag. Begivenheden fejredes i Roskilde Domkirke, der var fyldt til sidste plads. I årsberetningen for 1912 beskrives dette storslåede arrangement som følger: "Indbudte var bl.a. Kultusminister Appel⁹⁶ og Frue, Professor Dr. phil. Hans Olrik⁹⁷, Billedhugger, Professor Aarsleff⁹⁸, Arkitekt, Professor Hans J. Holm⁹⁹, Departementschef Damkier¹⁰⁰. "Dansk Kvindesamfund" havde ladet sig repræsentere ved en Delegation bestaaende bl.a. af Forfatterinden, Fru Gyrithe Lembcke¹⁰¹ og Fru Jutta Boisen-Møller¹⁰²".

"Kl. 2 aabnedes Højtideligheden med et Orgelpræludium, komponeret i Dagens Anledning af Domorganist Camillo Carlsen¹⁰³. Domprovst Bondo¹⁰⁴ besteg Prædikestolen og talte kort med Udgangspunkt fra Math. 26. Kap. 6-13¹⁰⁵. Neden for Prædikestolen var der i den sydlige Stolerække rejst en Talerstol; herfra holdt Professor Kornerup med beundringsværdig Kraft og Klarhed sit Foredrag, der efter Talerens efterladte Manuskript findes i Aarbogen. Derefter sang Domkantør Jæhnigen solo Ingemanns "Ved Isefjorden det bruser", og endelig talte Forstander Bredsdorff om Dronning Margrethes Personlighed, en Tale der ved sin Form og ved sin Styrke tog hele den store Forsamling fangen. Højtideligheden sluttede med en af Provst Henry Larsen for Dagen forfattet Sang.

Under den sidste Del af Højtideligheden tændtes Lysene i Kirken og Dronning Margrethes Sarkofag laa i en dæmpet og

skøn Belysning, da den store Forsamling defilerede forbi den efter Højtidens Slutning.

Ved 5-Tiden samledes ca. 200 Damer og Herrer i Hotel "Prinsens" Festsal. Ved Bordet holdtes en lang Række Taler. I en Tale slog Professor Hans Olrik til Lyd for, at danske Kvinder burde rejse Dronning Margrethe et Minde, udført af en Kvinde, og henviste til et Udkast af Billedhuggerinden Fru Marie Carl-Nielsen¹⁰⁶. Da Professor Aarsleff havde Ordet, benyttede han Lejligheden til at understrege den Opfattelse, han har gjort gældende i sin Bog om Margrethe-Sarkofagen – at den hvilende Skikkelse paa Kistens Laag er et Portræt af Dronning Margrethe.

Af Damerne havde Forfatterinderne Fru Rose Bruhn og Fru Gyrithe Lembcke samt Fru Jutta Bojsen-Møller Ordet".

Jacob Kornerups tale i Domkirken, der som nævnt er gengivet i årbogen for 1914 er meget beåndet og fyldt med talrige detaljer om Dronningens nære forhold til Roskilde og Domkirken og om hendes død på Flensborg Fjord og begravelse i Sorø Klosterkirke "ved siden af hendes Fader, Waldemar Atterdag"¹⁰⁷, hvor man saa hans Skikkelse i Hvid Alabast paa Kistelaaget. Og der

Dronning Margretes sarkofag i koret i Roskilde Domkirke. Den omtalte inskription af Erik af Pommern ses på kanten af den sorte marmorplade under alabast-figuren af dronningen.

laa ogsaa hendes eneste Søn Kong Olaf¹⁰⁸". Videre berettes om hvordan biskop Peder Jensen Lodehat af Roskilde året efter i 1413 brød gravfreden og "lod Dronningens Lig med Magt tage op og føre til Domkirken her. Biskoppen, som havde staaet hende saa nær, ønskede, at hans Domkirke skulle have den Ære at gemme hendes Støv. Man kan dog næsten ikke tro andet, end at dette er sket med Kong Eriks Samtykke¹⁰⁹. Munkene i Sorø var meget misfornøjede, og den gamle Broder Niels, der senere forfattede den danske Rimkrønike, lader Margrete sige:

*I Roskild hviles nu mine Ben,
Som staar der nu beskrevet,
Havde jeg haft en fuldtro Ven,
i Sor havde jeg vel blevet."*

Om sarkofagen sagde Kornerup: I Aaret 1423 lod Kong Erik det prægtige Gravmæle over Margrethe opstille og følgende indskrift sætte på Dækpladen: *I Herrens Aar 1412 paa de hellige Apostles Simons og Judas Dag døde den berømmelige Fyrstinde og Frue, Fru Margrethe fordum Danmarks, Sveriges og Norges Rigers Dronning; men det følgende Aar den 4de Juli blev hun begravet her. Da Efterverdenen ikke kan hædre hende, som hun har fortjent det, er dette Værk oprejst til hendes Minde paa den ophøjede Fyrst Eriks, vor nuværende Konges Bekostning 1423".*

Kornerup taler herefter om hendes billede, om det er et portræt eller blot et idealiseret ansigt. Han er mest tilbøjelig til at mene, at det er et portræt, men nok ikke af den 50årige dronning men snarere et ungdomsportræt. Samme holdning som Professor Aarsleff gav udtryk for. Endelig beretter han om sarkofagens skæbne¹¹¹ og ødelæggelse efter reformationen og senere om "et mærkeligt Fund. I en gammel Kiste, der stod i en Hvælving i Kapitelhuset, fandt man en hel Bunke af Alabaster Prydelser og Figurer, som man ifølge Afbildninger og Efterretninger straks forstod hidrørte fra Dronning Margrethes Kiste, og som kastede et helt nyt Lys over dens oprindelige Udseende. Paa Grundlag af disse Brudstykker udarbejdede Billedhugger Scholl 1847 en Plan for Gravmælets Restaurering og forelagde den for Christian VIII. Denne intelligente og kunstelskende Fyrste interesserede sig meget for Planen; men Døden bortrev ham Aaret efter, og saa kom Krigen, og man fik andet at tænke paa". Og Kornerup slutter sin forelæsning med at udtale: "Paa 500 Aarsdagen efter Dronning Margrethes Død staar hendes prægtige Gravmæle nu istandsat, og vi gøre Kong Eriks Ord til vore: "Efterverdenen kan ikke hædre hende som hun har fortjent". Nu glæder vi os over

det skønne Kunstværk, der bevarer hendes Minde til Ære for Domkirken og for Danmark”.

Mindfest i 800 året for Absalons fødsel

En anden større begivenhed som Historisk Samfund har sin andel er højtidelighederne i 800 året for Absalons fødsel. I den anledning afholdtes officielle mindehøjtideligheder i Sorø, Roskilde og København, i Roskilde naturligvis ved en storslået højtidelighed i Domkirken søndag den 14. oktober 1928. Samme dags eftermiddag holdtes taler i hærens gymnastiksal på kaserneområdet på Fælledvej, hvor der også musiceredes.

Det var Roskilde byråd, menighedsrådet ved Domkirken og biskop H. Fønnesbech-Wulff, der stod som indbydere og Historisk Samfunds rolle blev, at man i årbogen for 1928 foruden et fyldigt referat ved Arthur Fang publicerede samtlige taler sammen med den til lejligheden komponerede kantates tekst. Kirken var fyldt med indbudte honoratiores. Foruden de kongelige¹¹² var en stor del af ministeriet Madsen-Mygdal¹¹³ til stede foruden de øverste klerikale¹¹⁴ såvel som verdslige¹¹⁵ myndigheder også fra Sverige.

Om morgenen fra kl. 8,30 til 9 blæstes der koraler fra Margrethespiret og fra 9 til 10 kaldte alle Domkirkens klokker festdeltagerne til kirken. Festen formede sig som en gudstjeneste med af-syngelsen af en kantate med tekst af digteren Axel Juel⁶⁹ og hvor domprovst dr.theol. H. Martensen-Larsen¹¹⁶ prædikede. Første afdeling af kantaten var for kor og menighed: ”Jorderigs Virke forgaar, medens Seklerne rinder”, hvorefter biskop Fønnesbech-Wulff tale om Absalon som biskop i Roskilde. Derefter sang koncertsanger, organist Niels Rudolf Gade kantatens soloparti: ”Der sidder en blond Pariserklerk” og koret sang ”Han drog til fremmed Lærdoms Land”. ”Man nåede så til ” Kantatens Højdepunkt: ”Under Stjernerummet duver Mast ved Mast”, baaret frem af Domkantor Emilius Bangerts¹¹⁷ pompøse og betagende Komposition for Solo, Kor og Instrumenter. Det var som Musikken og Sangen tændte et Baal, og da Luerne var holdt op at flamme, stod Lunde-bispen dr. theol Edv. Rodhe paa Prædikestolen og holdt sin tale om Absalon som Ærkebiskop i Lund. Kantatens sidste afdeling: ”Vældigt han vakte sløve Sind og Sjæle” blev sunget af Forsamlingen og Koret”. Roskildes og Lunds bisper celebrerede sluttelig ved alteret og under domorganist Camillo Carlsens postludium forlod forsamlingen kirken.

2. Afdeling af Mindefesten holdtes om eftermiddagen kl. 3. i Hærens Gymnastiksal, der var pyntet med Flag. Talerstolen var

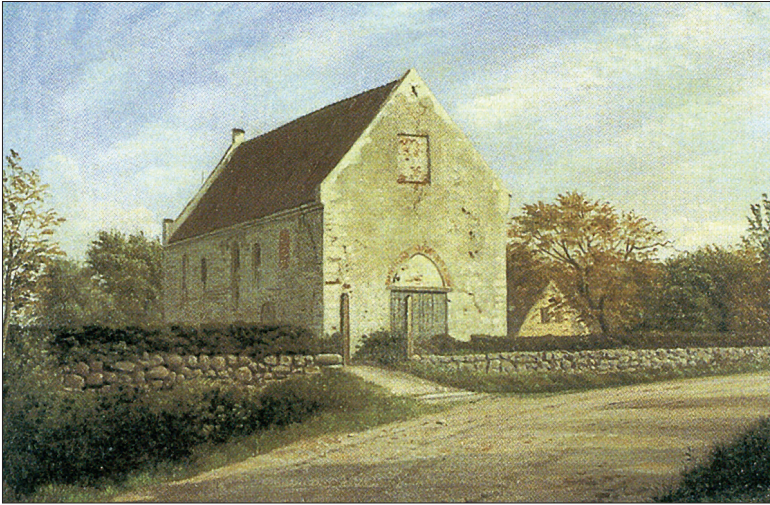
opstillet midt for søndre Langvæg, og ikke langt fra Talerens Plads var 8. Regiments Musikkorps¹¹⁸ under E. K. Arnveds Ledelse placeret. Efter Højtidsmarchen af "Trymskviden" gik Borgmester J. C. Sørensen¹¹⁹ paa Talerstolen og holdt sin Indledningstale. Efter B. S. Ingemanns "I Danmark toner Kæmpesang" var sunget, talte Udenrigsminister Dr. phil. L. Moltesen⁷³ om "Absalon som Statsmand". Et Digt af Holger Begtrup¹²⁰ "Mange Hundred Aar svandt hen" blev afsunget, og i Galla med funklende Ordner stod Professor Dr. phil. Vilhelm Andersen høj og rank paa Talerstolen og holdt Foredraget om "Absalons Personlighed", som Taleren paa Tryk⁹⁶ har betitlet "Absalons Testamenter".

Forsamlingen sang "Den signede Dag med Fryd vi ser", og orkestret sluttede Festen med "Riberhusmarchen".

Om aftenen prædikede Biskop Dr. theol. H. Ostenfeld i Domkirken og den smukke kantate med den prægtige Musik blev gentaget".

Sankt Ibs Kirke

Allerede ved et møde den 22. januar 1913 holder kirkehistoriker og folketingsmand dr. phil et teol. Laust Moltesen¹²⁰ et foredrag med titlen "Fra Kirker og Klostre i Roskilde". Heri nævner han specifikt Sankt Ibs kirke i Roskilde, hvis tilstand lader meget tilbage at ønske og han udtaler samtidig, at der her ligger en vigtig opgave for Historisk Samfund i at redde kirken og eventuelt restaurere den. Efter foredraget kommer professor Kornerup med oplysninger om, at der tidligere havde været planer om en restaurering men at de disponible midler var medgået til den nye Frue Kirke i Kamstrup. Moltesens tanker vandt straks genklang i bestyrelsen og på et bestyrelsesmøde den 27. februar 1914 fremlagde formanden højskoleforstander Thomas Bredsdorff et af "Professor Kornerup affattet motiveret Andragende til Kultusministeriet ang. Restaurering af St. Ibs Kirke"¹²¹. Ministeriet svarede, at sagen foreløbig måtte stilles i bero, da de fornødne midler til istandsættelsen, som man indrømmede engang måtte finde sted, ikke var tilstede. I 1918 henvendte Historisk Samfunds formand dr. Bertelsen sig atter til ministeriet, der imidlertid stadig ikke turde stille nogen bevilling i udsigt. Sådan var situationen i nogle år indtil C. W. Westrup¹²² blev stiftsskriver. Kort efter at have overtaget sit embede tog Westrup i november 1921 planen op til fornyet behandling. Dette kunne han, da kirken endnu hørte under stiftslandsbykirkerne og derfor faldt under hans embedsansvar. Der blev nedsat en komité, hvori Historisk Samfund var repræsenteret ved boghandler Flensborg¹²³ og

Sankt Ibs Kirke efter maleri af Jacob Kornerup, 1889. Man ser porten i gavlen fra den tid da kirken fungerede som pakhús.

etatsråd Matthissen¹⁴. En fest i palægården gav gode penge, Historisk Samfund ydede et tilskud på 300 kr., og i løbet af forsommeren 1924 fuldførtes restaureringen af St. Ibs Kirkes skib. Den blev foretaget med stor nænsomhed af murermester Th. Schledermann¹²⁴ under arkitekt Mogens Clemmensens¹²⁵ ledelse”.

Sankt Ibs Kirke er emne for flere afhandlinger i årbøgerne: i 1923 skriver mag. art. V. Hermansen¹²⁶ en yderst detaljeret artikel om kilderne til Sankt Ibs Kirkes omskiftelige historie og samme år behandler Th. Aaholm i ”Hans Tausen og St. Ibs Kirke i Roskilde” det vedholdende rygte om, at Hans Tausen skulle have været præst ved Sankt Ibs. I 1962 kommer Olaf Olsen¹²⁷ med en stor artikel, der navnlig tiltrækker sig opmærksomheden, idet der her gøres rede for hans omfattende udgravninger i selve kirken, som han gennemførte i vintrene 1959 og 1960. Også Olaf Olsen redegør for kirkens omskiftelige historie. Endelig analyserer arkitekt John Bennetzen i årsskrift 1983, de mange bygningsspor som man kan iagttage på kirken i dag og rekonstruerer hermed dens oprindelige udseende og indre indretning, bl.a. ud fra de rester af kalkmalerier, som Jacob Kornerup oprindeligt i 1900 havde undersøgt og gengivet på en akvarel, der nu er udstillet i skibet.

Kirken er opført i frådsten i den første halvdel af 1100-tallet, og de mange fund af mønter og keramik kunne tyde på, at den oprindeligt har været en såkaldt købmandskirke¹²⁸, d.v.s. tilknyttet markedsområdet Vindeboder (Vendernes boder), hvor den har fungeret dels som kirke og dels - udenfor markedssæsonen - som magasinbygning. Den er så sognekirke til 1808, efter at have været truet med nedrivning flere gange og under krigen 1807 er

Skibssætningen i Lejre
2009.

den dels krudtmagasin og senere lazaret for bl.a. de spanske soldater, der var stationeret i Roskilde. I 1815 sælges kirken til nedrivning på auktion, hvilket dog forhindredes og efter en fornyet auktion købes den af købmand Jacob Borch¹²⁹, der fjerner hvælvinger, tårn, våbenhus og kor for med en port i hver ende, at gøre den anvendelig som kornmagasin. I 1884 overgår kirke og kirkegård igen til de kirkelige myndigheder, som så først i 1921 med C. W. Westrup fører til restaureringen.

Skibssætningen i Lejre

I maj 1921 begyndte den daværende ejer af Ravnshøjgård at lade de såkaldte "Tingsten" på ryggen mellem Lejre Å og Kornerup Å "skyde" for at bruge dem til skærver. For at hindre denne vandalisme dannedes på initiativ af restauratør Niels Pedersen, Hertaldalen, "Lejre Fredningsforening". Samme år blev der lagt en deklaration på stenene mod en erstatning på 1000 kr. En ny ejer af gården lod imidlertid hånt om deklarationen og han begyndte nu i marts 1922 igen at sprænge stenene i stykker. Der åbnedes nu ved Historisk Samfund forhandlinger med ejeren, der resulterede i, at Lejre Fredningsforening og Historisk Samfund i forening for 1000 kr købte det areal på 2500 m², hvorpå stenene var beliggende. På foranledning af museumsinspektør ved Natio-

nalmuseet Carl Neergaard modtog de to foreninger et tilskud på 200 kr. fra museet, ligesom det var Carl Neergaard¹³⁰ som den første, der tydede anlægget som en skibssætning. Han gav også en anvisning på rejsning af stenene, så det store monument så vidt muligt kom til at se ud som det havde gjort oprindeligt.

Ved generalforsamlingen den 21. november 1924 på Hotel Prinsen meddelte formanden civildommer P. Buch, at der nu var erhvervet skøde på Lejre "tingstenene". "Ejer er Lejre Fredningsforening og Historisk Samfund for Københavns Amt i Fællesskab saaledes, at hvis en af disse Foreninger ophører med at bestaa, indtræder den anden som Eneejer. Tømrermester Oluf Olsen paatog sig at opsætte Hegnet og rense Pladsen og saa Græs mellem Stenene mod til Gengæld at faa Brugsretten. Et Udvalg bestaaende af Direktør Fang og Boghandler Flensborg nedsattes til paa Samfundets Vegne at føre Tilsyn med Tingstenene i Lejre".

Afslutningen på fredningssagen og restaureringen blev markeret ved, at de to foreninger sammen med "Foredragsforeningen for Ousted og Omegn" i fællesskab arrangerede et møde den 31. juli 1927 ved skibssætningen. I mødet deltog over 300 mennesker og Arthur Fang holdt en tale som blev trykt i Roskilde Tidende og som udkom som særtryk med titlen "De graa Sten paa den grønne Mark".

I 1945 og 1946 foretog museumsinspektør Harald Andersen, Forhistorisk Museum i Århus nogle mindre udgravninger indenfor skibssætningen og der konstateredes tilstedeværelsen af flere jordgrave. I oktober 1953 igangsattes en større udgravning og man

I relativt moderne tid har det været forsøgt at splitte en af stenene i mindre dele. I baggrunden en del af Grydehøj.

gjorde det opsigtsvækkende fund af en dobbeltgrav med nederst skelettet af en spinkel mand og oven på det en kraftig mand, som lå bagbundet på maven og som var henrettet ved halshugning forfra. Harald Andersen tydede begravelsen som en rangspersons, der havde fået sin slave med i døden. I de følgende år gravedes videre i og ved skibssætningen og der fandtes stolpehuller som rester efter bygninger og endnu flere grave; i en fandtes resterne af et sølv og bronzebeslået skrin, der havde stået over den afdødes fødder. Under arbejdet fremsatte Harald Andersen tanker om, at søge det fredede areal udvidet til også at omfatte den desværre stærkt overpløjede Grydehøj sammen med arealer syd for skibssætningen, hvor der vides at der har ligget andre skibssætninger.

Forfatteren Martin A. Hansen¹³¹ sluttede op om Harald Andersens tanker ved i januar 1955 at donere en gave på 1000 kr. til fredningsforeningen til hjælp til yderligere fredninger eller, hvis der skulle være opnået offentlig støtte, da som bidrag til fortsatte udgravninger.

På et bestyrelsesmøde i februar 1955 vedtog fredningsforeningen at søge de omtalte arealer købt og fredlyst og i marts samme år skrev man slutseddel med ejeren, parcellist Jørgen Pedersen, Lejre, om køb af et areal for 8000 kr. Pedersen skulle bevare retten til græsning, hvilket samtidig ville sikre en passende pleje af arealet. Der indsendtes nu et andragende til undervisningsministeriet om bevilling af det nævnte beløb og ved skrivelse af 7. marts 1956 meddeltes det fredningsforeningen, at der var bevilget 8000 kr. af tipsmidlerne. Efterfølgende fandt bestyrelsen, at det var mest hensigtsmæssigt, at det nye areal blev forenet med det gamle, og ligesom dette blev fælleseje for Lejre Fredningsforening og Historisk Samfund og man vedtog at søge om ministeriets accept heraf. Denne opnåedes ved et besøg af formanden for Historisk Samfund den 14. november samme år hos undervisningsminister Julius Bomholt¹³².

Når det gode samarbejde mellem Lejre Fredningsforening og Historisk Samfund, som indledtes i 1922 har fortsat lige siden her i 1956 skyldtes dette i ikke ringe grad mejeriejer Valdemar Hansen¹³³, Osted. Han var Lejre Fredningsforenings mangeårige formand og næstformand i Historisk Samfund.

På Historisk Samfunds generalforsamling den 9. december 1956 tilføjedes ejerskabet til foreningens love, således at paragraf 6 kom til at lyde: "Den Samfundet i forening med Lejre Fredningsforening tilhørende ejendom, "Tingstenene" ved Lejre, matr. nr. 12 c af Kornerup by og sogn, overgår når begge disse foreninger er opløste til Nationalmuseet som dettes ejendom. Ovenstående bestemmelse udvides til ligeledes at omfatte de tilstødende arealer mtr. nr. 12 k af Kornerup by og sogn af hartkorn

1 skp. 0 fdk. 1 1/4 alb. - areal 15.344 m², erhvervet i forening med Lejre Fredningsforening ved skøde af 13. december 1956. Hertil føjes yderligere, at Arealerne må ikke afhændes uden undervisningsministeriets samtykke. - Denne paragrafs bestemmelse kan ikke ændres ved nogen senere generalforsamling”.

I efteråret 1958 foretog Harald Andersen en omfattende udgravning af Grydehøj. Højen viste sig at være en storhøj fra yngre Jernalder (400-1000), der oprindeligt har været ca. 5 m høj. Under højen opmålte man et anseligt brandlag, fra nord til syd 32 m. I laget fandtes en snes jernnagler nogle fine guldtråde, åbenbart fra guldbroderi på tøj. At det drejer sig om ligbegængelsen af en højtstående standsperson er meget sandsynligt. I 1960 suppleredes udgravningerne ved nye fund af stolpehuller uden dog at afsløre et hus, flere brandgrave og - i forbindelse med store sten vest for skibssætningen - to bæltter af knuste sten, resterne af en mindre skibssætning.

Ved fredningsnævnets afgørelse den 30. juni 1993 fredes arealet på foranledning af Skov og Naturstyrelsen, Miljøministeriet som et led i den større landskabsfredning omkring Gl. Lejre.

Det bør også nævnes, at bestyrelsen for Historisk Samfund hvert år fra Lejre kommune modtager en officiel skrivelse om ”Skatter og afgifter m. m. af fast ejendom”, der i 2009 meddeler, at ejendomsværdien er 160.000 kr og grundværdien 82.900 kr, samt at der til rottebekæmpelse ansættes 1,90 kr, hvilket beløb dog ikke opkræves. Ej heller opkræves grundskyld af de 82.900 kr. Med andre ord: den skattefritagelse som bevilgedes af Kørnerup Sogneråd tilbage i 1920’erne står stadig ved magt.

Andre bevarings- og fredningsinitiativer og henvendelser

I 1921 undergik Historisk Samfund på initiativ af premierløjtnant Otto Smith den omorganisering, der førte til oprettelse af ”sektionerne” og lovene ændredes på generalforsamlingen den 7. september 1921 i overensstemmelse hermed, således at formålsparagraffen kom til at lyde: ”§1. Samfundets Formaal er at vække og nære den historiske Sans og Interesse for Amtets Historie. Dette søges naaet: 1) ved Udgivelse af en Aarbog, 2) ved afholdelse af historiske Foredrag, 3) ved indsamling af Arkivstof, 4) ved Udflugter og Møder, samt ved paa enhver anden Maade at støtte Bestræbelserne for at fremdrage Egnens Historie og bevare dens historiske Minder”. Hermed ville Samfundet kunne tage initiativ til og træde ind i fredningssager eller i bevaringsbestræbelser, således som det allerede havde været det i forhold til Sankt Ibs Kirke og Skibssætningen i Lejre.

På samme generalforsamling foreslog Arthur Fang at man rettede henvendelse til Roskilde byråd om på "Raadhuset at oprette et Bymuseum, omfattende særlig Billeder fra Roskilde af topografisk og personallhistorisk Interesse samt i øvrigt Sager, som det maatte anses for værende af Interesse at opbevare". På generalforsamlingen i 1922 rejstes spørgsmålet om at tilvejebringe en hedeboستue og søge at bevare en hedeboستård. Museumsønsket kædedes fra grundejerforeningens side sammen med ønsket om at få kioskorretning og en nødtørftsanstalt¹³⁴ på Stændertorvet. Det bliver toiletterne, der vinder og de opføres i 1921/22.

Først otte år senere i 1929 dannes Roskilde Museumsforening med borgmester Valdemar Nørregaard¹³⁵ som formand og hermed kommer der for alvor skred i oprettelsen af et "folkemuseum". Historisk Samfund støttede det første år museumsforeningen og dermed museet økonomisk, på samme måde som man i 1916 støttede Køge Museum. Næstformand i bestyrelsen bliver i øvrigt Fanny Fang⁶¹, der som sådan sidder til sin død i 1962 og Valdemar Mortensen⁸⁰ fra Karlslunde er ligeledes bestyrelsesmedlem fra 1929 til sin død i 1956.

Ligeledes indsendte man i 1921 et af Arthur Fang formuleret andragende til byrådet. Det begynder som følger, idet man bemærker brugen af et "nyt navn" for Samfundet: "Bestyrelsen for Københavns og Gl. Roskilde Amters historiske Samfund andrager herved Roskilde Byraad, om den afbrudte Morgenringning med St. Laurentii Taarnets Klokke atter maa blive genoptaget. Bestyrelsen tillader sig at begrunde sit Andragende med den stærke historiske Tradition, der er knyttet til denne Ringning. St. Laurentii Taarn, der er bygget ca. 1450, har siden Reformationen, da Kirken blev nedbrudt (1531) været Byens Taarn, et Samlingsmærke for Byen, dens Vogter - og den gamle, sjældne og enestaaende smukke Klokke, der skyldes den berømte Klokkestøber Johannes de Fastenouive (egl. Fastenow), har været Byens Klokke, det frie Borgerskabs Symbol. Hver Morgen og hver Aften har siden Christian den Andens Dage denne Klokke forkyndt Dagens komme for Roskildes Borgere og Borgerinder og udringet sin noget drastiske latinske Indskrift, der i Oversættelse lyder: O, gode Laurentius, du Martyr, der dyrkes over al Jorden, sluk i vores Nyrrer Vellystens Ild". Herefter kommer en omhyggelig redegørelse for ringningens oprindelse i den katolske tid og de andre ringninger som f.eks. ved ildløs, rådstueretsmøder eller ved byrådsvalgene. "Ved enkelte Lejligheder har den lydt over en Borger, byen særlig ville hædre".

Andragendet kom for byrådets møde den 15. juni og fik en velvillig modtagelse. Morgenringningen blev derefter genopta-

Fundamentsstenene til Duebrødre hospital kirke. Det lille anlæg skyldes Historisk Samfunds tidlige indsats.

get, idet dog tidspunktet om morgenen flyttedes fra klokken 5 til klokken 6.

Historisk Samfund havde også en finger med i spillet om de nye gadenavne, der i 1921 blev vedtaget af byrådet. Borgmester J. C. Sørensen havde inden vedtagelsen indbudt underinspektør ved Nationalmuseet magister Hugo Matthiessen¹³⁶ og Direktør Arthur Fang til forhandling om ændringerne, hvilket resulterede i en række forslag, der så godt som alle blev accepteret og vedtaget. De nye navne var: Kornerups Vænge (tidl. Sofievej), Regenssti, Stændertorv (tidl. Nytorv), Byparken, Sct. Ibs Vej (tidl. Strandvej), Tuttesti (tidl. Strandallé), Rughaven (tidl. Bruunsvej), Sct. Clara vej, Søndervang, Hedegade (tidl. Clermontvej), Sct. Jørgensvej, Mølledammen og Gl. Landevej.

I 1918 foretog man nogle vejudvidelser på et areal i byens vestlige udkant, som fra gammel tid hed Duebrødre Vænge. Under arbejderne stødte man på stenfundamenter af store bygninger, et fund - "som godhedsfuldt indberettet til Nationalmuseets 2. Afdeling af Hr. Stadsingeniør Mortensen¹³⁷" - førte til udgravninger ved Hugo Matthiessen støttet af Roskilde byråd. Det var, hvad man også forventede, rester af Duebrødre Hospital, der havde ligget her til op i 1700-tallet. Historisk Samfund tog i samarbejde med byrådet initiativet til at fundamenterne til den kirkebygning, der udgravedes i forbindelse med bl.a. nogle kældre i andre bygninger tilhørende hospitalet¹³⁸ kunne blive bevaret i et lille anlæg.

Historisk Samfund støttede i 1922 en henvendelse til regeringen fra "Dansk historisk Fællesforening", som samfundet var medlem af, om at tilvejebringe forsvarlige bygninger til landets kultursamlinger. Dette førte i 1925 til igangsættelse af en lands-

Mindepladen for Sankt
Mikkels kirke i Lille
Gråbrødrestræde.

indsamling til Nationalmuseets nye bygninger og i den anledning oprettede Historisk Samfund lokalkomiteer flere steder i amtet; i Køge, på Amager, i Gentofte-Lyngby og i Holte-Søllerød. I Roskilde og omegn indsamledes 7835 kr. og i Køge 2251 kr. betydelige beløb i datidens købekraft.

I 1924 henvendte samfundet sig til stiftsskriver Westrup om bevarelsen af kendte personers (rektorer og købmænd m. fl.) gravmæler på Gråbrødre Kirkegaard og i 1926 støttede man fredningen af Høje Tåstrup præstegård og have. I 1934 var blandt andre Historisk Samfund af Københavns Vandforsyning indbudt til et møde om en eventuel bevarelse af "Tinghuset" ved Blæsenborg umiddelbart ved vandforsyningens Lejreværk. Huset var så forfaldent, at det ikke stod til at redde, hvorfor vandforsyningen tilbød at bygge en kopi på stedet. Det var der imidlertid ingen af de indbudte der fandt var en god ide, så huset fjernedes.

Også i 1934 rettede Historisk Samfund henvendelse til Roskilde byråd med opfordring til at man arbejdede for at "Røde Port" - den nye jernbanebro over Københavnsvej - måtte få en farve, der så nogenlunde mindede om det gamle navn. Dette fandt byrådet var en god ide, og man sendte en skrivelse til De Danske Statsbaner med ønsket om, at man "sprøjtepudsede Broens Facader og Fløje med en lys rødlig Puds".

Efter en henvendelse i 1938 fra Historisk Samfund havde gårdejer Herman Otto Olsen matr. Nr. 2 af Sallev by indvilget i at lade "pesttjørnen" på hans mark frede.

Ligeledes udtalte man sig i forbindelse med afståelsen af et areal af Gråbrødre Kirkegård til en udvidelse af rutebilstationen, hvorved man fik flyttet rektor S. Poulsens gravmonument og ef-

ter opfordring af Jyllinge-Gundsømagle sogneråd udtalte Historisk Samfund sig til fordel for flytningen af Jens Fox-stenen til anlægget ved kommunens parkeringsplads, en meget bedre placering for dette mindesmærke end tidligere.

I 1934 begyndte Historisk Samfund et arbejde for at få opsat mindeplader forskellige steder i Roskilde. Efter henstilling fra Historisk Samfund er der opsat plader følgende steder: Olsgade 8, hvor den i 1570 nedbrudte Sankt Olai Kirke lå. Kirken udgraves i 1933 af C. G. Schultz¹³⁹, Nationalmuseet og er beskrevet i årbog 1935 i artiklen "Bidrag til de danske Tvingtaarnes Udviklingshistorie". Ligeledes er opsat en mindeplade for det gamle rådhus på Roskilde Landbobanks ejendom Algade 1, samt på Roskilde Avis ejendom Algade 26, fløjen ud mod Lille Gråbrødrestreæde for den i 1579 nedbrudte Sankt Mikkels Kirke, hvis udgravning er beskrevet af Hugo Matthiessen i årbog 1920.

I 1942 lod Roskilde Domkirke en mindeplade opsætte på Gråbrødre Kirkegård Kapel med følgende tekst af Arthur Fang: "Gråbrødre Kloster i Roskilde oprettedes i 1237 – dets kirke lå her – klosterbygningerne lidt sydligere. Klosteret bevaredes til 1561. Klosterkirken blev en tid sognekirke for Roskilde. Den nedrives 1625. – Dette Kapel byggedes 1855".

I 1949 lod Odd-Fellow Logen Kong Hroar på sin bygning Skolegade 13 opsætte en mindeplade for komponisten C. E. F. Weyse¹⁴⁰ om hans tilknytning til stedet. Også her medvirkede Historisk Samfund, d. v. s. Arthur Fang.

Provstevænget

I en lang årrække arbejdedes fra de såkaldte "fredningsvenners" side på en fredning af Provstevænget, arealet nord for Domkirken ned mod Byparken. Arealet ejes af Domkirken ved dennes menighedsråd. Til disse "fredningsvenner" hørte også Historisk Samfund. I årbogen for 1953 har museumsinspektør Hugo Matthiessen, der ydede en vægtig indsats for fredningen, nærmere redegjort for denne.

Ved Fredningsnævnets kendelse af 24. August 1953 blev Provstevænget matr. nr. 348 a af Roskilde Bygrunde "stedsevarende fredlyst". "Herved sikredes bevaringen af et sjældent, ja i sin Art enestaaende Skønhedstræk i Roskildes Fysiognomi", skriver Hugo Matthiessen og han fortsætter: "Allerede nu vil dog vistnok de fleste være klare over, hvad der ved denne Afgørelse er vundet. For den almindelige Bevidsthed staar vel Hensynet til Bevaringen af det frie Udsyn ud over Vænget, Byparken og dens fjernere, landskabelige Fortoning som den vig-

"Den glemte udsigt" mod syd op over Provstevængets bakkedrag. Til højre i billedet anes det blotlagte omrids af Sankt Hans kirke. Juli 1995.

tigste Gevinst. Som udsigten fra Domkirketerrassens nordvestlige Hjørne eller fra Promenaden ad Provstestræde aabner sig mod Nord i et vidtstrakt Perspektiv ud over Fjorden og dens fligede Kyster med nøgne eller skovklædte Landtunger, er den af en egen betagende Skønhed, der synes at være i Slægt med selve Folkeviserne ved sin blide poetiske Tone. At Weyse lod sig indfange og inspirere saa stærkt af dette Billede, er forstaaeligt".

Det var da også denne udsigt mod nord, der var hovedargumentet da Fredningsnævnet allerede den 14. juli 1927 bestemte, at vænget ikke måtte bebygges eller beplantes, samt at den eksisterende bevoksning af træer og buske ikke måtte nå en sådan højde, at den hindrede det frie udsyn. Denne fredning var dog kun gældende i 10 år, hvilket førte til en fornyet kendelse den 17. april 1937, der atter kun skulle være gældende for 10 år.

I mellemtiden op til kendelsen i 1953 fremdroges nye og andre argumenter for fredningen. Bestemt lige så vigtig som udsynet mod nord ud over fjorden, blev det gjort gældende at udsigten den anden vej op mod Domkirken havde mindst lige så store kvaliteter. Hugo Matthiessen skriver: "Med god Grund medtager denne sidste Kendelse ogsaa udtrykkeligt Udsigten fra nord op over Terrainet imod Domkirken, hvad de tidligere undlod at anføre; thi tager man f. Eks. Stade paa Bellevuestien henimod Hjørnet af Tuttestien, vil man her blive overrasket af et saa skønt og i sin Egenart usædvanligt Prospekt, at man vel vanskeligt finder et Sidestykke dertil. Over For- og Mellegrundens langsomt bevægede Bakkehæld med dets bløde afrundede Former, som tydeligt bærer Præg af Pløjning gennem Generationer, drages Blikket da opad for øverst paa Toppen at standse ved Katedralen, der bag en Bræmme af Smaabygninger og Træer løfter sig mod Luften i hele sin Majestæt. Møder man noget andet Sted midt i en frodigt voksende Købstad et tilsvarende Syn af Agerland som uanfægtet har faaet Lov til at brede sin Friskhed helt ind til Domkirkens allernærmeste Omgivelser?"

En anden argumentation bevægede sig ad historisk/arkæologiske baner. På et tidspunkt i 1941 sendte Historisk Samfund en skrivelse til Nationalmuseet om bevaring af Sankt Hans Kirkes tomt i Provstevænget og året efter sendtes en lignende skrivelse til Kirkeministeriet. Formodentlig sker dette efter et vink fra Hugo Matthiessen, idet det herefter vil være berettiget, at Nationalmuseets 2. Afdeling griber ind. Provstevænget var på dette tidspunkt i overhængende fare, idet Katedralskolen havde sikret sig vænget og stod over for et voldsomt indgreb i bakkeskråningen gennem en planering til en sportsplads. Ved hjælp af naturfredningslovens bestemmelser om, at også "Ruinpladser, Kirketomter og deslige vil kunde baandlægges som historiske Minde" fik museet i sidste øjeblik afværget de påtænkte ødelæggelser. "Undervisningsministeriets Godkendelse af dette Skridt blev imidlertid betinget af, at Rester af de paaberaabte Mindemærker, hvis Forekomst paa Vænget var blevet bestridt, virkelig lod sig konstatere". Derfor blev der hurtigt iværksat nogle rekonstruerende udgravninger, hvorved det lykkedes at "afdække

*Roskilde Museums
udgravninger af
kannikeboliger i Prov-
stevænget - juli 1994.*

Fundamenterne af Sct. Hans Kirke,... foruden... Rester af Bygninger, uden Tvivl Kannikeboliger, og et med Piksten brolagt Stræde, som i en Bue førte ned over Bakken. Meget tyder paa, at Domkannikernes Residenser har samlet sig Nord for Domkirken i Sct. Hans' Sogn, og Muligheder for fremtidige Udgravninger, som kan forøge vor Viden om det middelalderlige Roskilde, er nu til Stede og vil sikkert blive udnyttet." Og Hugo Matthiessen slutter: "Saaledes har Fredlysningen af Provstevænget ud fra flere forskellige Synspunkter Krav paa Opmærksomhed og Taknemlighed i videre kredse og bør, som den Gave det er, antegnes med Ære i Roskildes historiske Årbøger". Hvor har han dog ret i det!

Afslutning

Denne fremstilling af Historisk Samfund for Roskilde Amt's hundredårige historie kan ikke stå alene og skal heller ikke gøre krav på at være udtømmende. De tre tidligere redegørelser – 25-års og 50-års artiklerne af Arthur Fang og Niels H. Frandsens 75-års redegørelse er hver for sig supplerende¹. Arthur Fangs med

detailleret opstilling af møder og ture, bestyrelsesforhold og Historisk Samfunds indsats i frednings og bevaringsmæssig henseende. Niels H. Frandsens med omhyggelige kvalitative og kvantitative analyser af medlemsforhold, medlemmernes sociale grupperinger, forfatternes faglige orientering og artiklernes emnemæssige gruppering, omhyggeligt bragt på tal og diskuteret i forhold til tidens tendenser i samfundet.

Denne fremstilling bygger naturligvis i høj grad på disse for-gængere og kunne på sin vis have begrænset sig til en opdatering af de sidste 50 og 25 års begivenheder i Historisk Samfund. Dette har ikke været muligt bl.a. på grund af den hiatus, der er mellem 1960 og 76, hvor årbøger enten er erstattet af andre publikationer og især det forhold, at årsberetninger kun sporadisk er publice-rede mellem 1945 og 1959 og slet ikke mellem 1962 og 1981.

Der er i denne fremstilling lagt vægt på gennem citater at give et indblik i højdepunkter i Historisk Samfunds virksomhed og hvad der måtte karakterisere det daglige foreningsliv. Desuden er der lagt vægt på gennem et noteapparat at give korte karakteristikker af så mange som muligt af de personer, der nævnes i teksten.

Jeg skal til slut takke formanden Hans-Christian Eisen¹⁴¹ og mine bestyrelseskolleger arkivar cand. mag. Eva Tønnesen og museumsinspektør mag. art. Ulla Fraes Rasmussen for de mange givtige interne drøftelser og diskussioner, dels gennem årene og dels i forbindelse med det ovenstående. De sidstnævnte takkes også for hjælp ved fremskaffelse af illustrationsmateriale fra henholdsvis Lokalhistorisk Arkiv på Roskilde Bibliotek og Køge Museum.

Noter

I noterne er 'Årbog' efterfulgt af årstal altid enten "Fra Københavns Amt 19xx" eller "Årbog udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt (med gamle Roskilde Amt)" eller "Historisk Årbog fra Roskilde Amt 19xx" eller "Årbog 200x Historisk Samfund for Roskilde Amt"

- 1 Kilderne til den følgende beskrivelse er hovedsagelig hentet fra Historisk Samfunds "årbøger, hvori der findes artikler om de første 25 år (Arthur Fang: Historisk Samfund for Københavns Amt 1910-1935, Årbog 1934), 50 år (Arthur Fang: Historisk Samfund for Københavns Amt 1910-1960, Årbog 1960), og 75 år (Niels H. Frandsen: Historisk Samfund 1910-1985, Årbog 1984-85).
- 2 F. eks. Emmanuel Kants (1724-1804) "fornuftskritik", Georg Wilhelm Friederich Hegels (1770-1831) historicisme eller Karl Marx'

- (1818-1883) og Friederich Engels' (1820-1895) historiske materialisme.
- 3 se Larsen, Carsten U. (2007): Glimt af 200 år – og kig frem. Nationalmuseets Arbejdsmark 1807-2007.
 - 4 Bl.a. ved arkitekterne Herman Baagøe Storch (1839-1922), kirkerne i Ledøje, Bjernede og Tveje Merløse og Johan Daniel Herholdt (1818-1902), kirkerne i Smørum, Ishøj, Herstedvester og Vor Frue i Roskilde. Også kalkmalerier afdækkedes og restaureredes bl.a. af Jacob Kornerup f. eks. i Jørlunde, Tveje Merløse, Gundsømagle, Gislinge og i Sankt Ibs Kirke i Roskilde.
 - 5 For Jylland i Viborg (endnu uden Sønderjylland), for Fyn i Odense og for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm i København. I Landsarkiverne samledes arkivalier fra de gejstlige embeder hvor under kirkebøgerne, fra domstole og politi og statens offentlige forvaltninger i det hele taget. Siden 1891 har kommuner, godser og privatpersoner frivilligt kunnet aflevere deres arkivalier.
 - 6 se bl. a. Ernst Verwohlt: Nogle Jubilæumsovervejelser. Årbog 1984-85
 - 7 se Peter V. Christensen: De amtshistoriske samfund. Fortid og Nutid XXVIII, 2. 1979.
 - 8 Københavns Amt bestod i 1910 af to amtsråds kredse: 1) Københavns Amtsråds kreds (Gamle Københavns Amt) bestående af Sokkelund og Smørum herreder og 2) Roskilde Amtsråds kreds (Gamle Roskilde Amt, nedlagt 1808) bestående af Sømme, Voldborg, Tune og Ramsø herreder, samt lidt af Horns herred. Ved kommunalreformen i 1970 genoprettedes Roskilde Amt bestående amtsråds kredsens fire herreder, dog således at Reerslev sogn i Tune herred gik til Københavns Amt, Høje Tåstrup kommune, mens hele Bjæverskov herred og Strøby sogn i Stevns herred, Præstø Amt gik til Roskilde Amt, som dele af Vallø, Køge og Skovbo kommuner. Med strukturreformen i 2006 ophævedes amterne. Se i øvrigt Niels Bentsen: Kommunalreformen 1970 og Roskilde amt, Årbog 2004 side 133-158.
 - 9 Marie Jensen (1866-1924) journalist, redaktør. Hun var gift med redaktøren af Roskilde Dagblad H. A. Jensen, der i 1896 var blevet bladets redaktør. Hun var medredaktør på bladet, hvor hun tog sig af kirkeligt og kulturelt stof, hvorimod hendes mand tog sig af det politiske. Hun var en markant personlighed i byen med et udbredt netværk af forbindelser. Marie Jensen var ivrig i højskolearbejdet og ved oprettelsen af Roskilde Højskole og var i 1889 medstifter af Højskolehjemmet. Hun var medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund og dets sekretær 1910-1912. I årbog fra 1910 skriver hun i en morsom artikel "Fra gamle Dage" om hvordan hendes møster blev "Dannebrogskone". Efter salget af Roskilde Dagblad i 1911

- flyttede Marie Jensen og hendes mand til Kalkgården ved Farum og siden til Hillerød. Nekrolog ved L. Heuer, Årbog 1924.
- 10 se Mette Høj: "Hvor der er Vilje, er der ogsaa en Vej... Om oprettelse af Roskilde Museumsforening". TID OG STED Roskilde Museum 75 år 2004.
 - 11 her efter Mette Høj, TID OG STED Roskilde Museum 75 år 2004, side 33.
 - 12 her efter Mette Høj, TID OG STED Roskilde Museum 75 år 2004, side 35.
 - 13 se Jørgen Vogelius: Det offentlige liv 1850-1917. Roskilde Bys Historie Bd. III side 210. Kvinderne fik valgret til kommunevalgene i 1909 og til rigsdagsvalgene i 1915.
 - 14 Roskilde Højskolehjem var oprettet i 1889. Det første Højskolehjem med restaurant og hotel lå på det østlige hjørne af Hestetorvet og Algade, men man havde her svært ved at få økonomien til at løbe rundt. Derfor solgtes bygningen i 1902 til afholdshotel og man lejede sig ind i en gammel købmandsgård på hjørnet af Rådhusetorvet og Nytorv d. v. s. ca. midt på det nuværende Stændertorv. Foredragssalen var på 1. sal i en sidelænge i gården. Arthur Fang skriver herom i "Roskilde – fra byen og dens historie" Bd. 2: "Ad en støj trappe klatrede man op på et lagerloft, kun adskilt ved bræddegulv fra hestestalden nedenunder. Hestenes skraben i stenbroen og den lune lyd, når de lettede halerne, var akkompagnement til højskoleforedragene". Da købmandsgården skulle nedrives i 1908 købte man på andelsbasis bygningen Algade 12, også en købmandsgård, der renoveredes og indrettedes med en stor foredragssal med balkon. Bygningerne solgtes som Hotel Roar til nedrivning i 1971 og Højskolehjemmet ophørte med at eksistere. I stedet opførtes den moderne forretningsbygning med "Neye", "Bahne" og en optiker, over for det nuværende Hotel Prindsen.
 - 15 Emil Matthissen (1866-1927), etatsråd, købmand, medstifter af Historisk Samfund i 1910 og medlem af bestyrelsen til sin død og kasserer indtil 1918. I hele sin tid var han ivrig agitator for Historisk Samfund. Nekrolog ved A. Fang, Årbog 1927.
 - 16 Ludvig Heuer (1866-1945) adjunkt senere lektor, medstifter af Historisk Samfund og medlem af bestyrelsen til hans død. Nekrolog ved J. O. Arhnung, Årbog 1947.
 - 17 Nelly Dorothea Skeel (1860-1928), konventualinde, medstifter af Historisk Samfund, medlem af bestyrelsen, udtrådt 1914.
 - 18 Thomas Vilhelm Birkedal Bredsdorff (1868-1922) var gennem begge forældre rundet af præstefamilier og blev grundtvigsk opdraget. Han var elev på Askov Højskole og blev cand. theol. i 1892. Blev ansat på Frederiksborg Højskole, hvor han var meget under påvirkning af højskoleforstanderen Holger Begtrup. I 1907 oprette

- de han Roskilde Højskole. Han var kendt for sin levende og frigjorte undervisning og en skattet og inspirerende foredragsholder. I sin studietid i København og ikke mindst i Hillerød påvirkedes han af den spirende radikalisme uden dog nogen sinde at engagere sig politisk. Han var blandt stifterne af Historisk Samfund og dets formand fra 1912-14. Nekrolog ved P. Buch, Årbog 1922.
- 19 her efter Mette Høj, TID OG STED Roskilde Museum 75 år 2004, side 36.
 - 20 Thomas B. Bang (1890-1920), mag. art. i historie, underarkivar ved Rigsarkivet, medstifter af Historisk Samfund, medlem af bestyrelsen til sin død. Skrev artikler om "Den hellige Margrethe" (årbog 1910), "Nebbe Slot" (årbog 1912), "Roskilde Domkapitel i Middelalderen" (årbog 1915), "Fra Roskildegaaards Len for 300 Aar siden" (årbog 1917). Nekrolog ved L. Heuer Årbog 1920.
 - 21 Hjalmar Thuren (1873-1912) cand. theol. musikforsker, København, medlem af bestyrelsen 1910-12. Arbejdede 1902 med sang og kædedans på Færøerne, og i øvrigt med folkelige viser.
 - 22 Bredsdorff rejste 30.000 kr. i form af personlige lån fra medlemmer af Roskilde Højskoleforening. Resten lånte han som prioritetslån i Den Sjællandske Bondestands Sparekasse.
 - 23 Roskilde Højskole var en almen grundtvigsk folkehøjskole, der skulle blive en af landets mest søgte, ikke mindst på grund af Thomas Bredsdorffs undervisning. Danmark har gennem tiden haft mellem 350 og 400 folkehøjskoler. Efter Thomas Bredsdorffs død i 1922 førtes højskolen videre af familien især enken Margrethe Bredsdorff og sønnen Morten. I 1928 valgte familien at sælge højskolen til Arbejdernes Oplysnings Forbund i København, der i 1930 åbnede skolen som landets anden arbejderhøjskole.
 - 24 Holger Begtrup (1859-1937) oprettede efter at have været lærer på Askov Højskole i 1885 Frederiksborg Højskole, hvor han var forstander i 30 år. Højskolen blev under hans ledelse en af landets førende. Hans forfatterskab omfatter hovedsageligt Grundtvig og højskolebevægelsen. Kort efter hans død blev Frederiksborg Højskole sluttet sammen med Grundtvigs Højskole (tidl. København) til Grundtvigs Højskole Frederiksborg.
 - 25 her efter Mette Høj, TID OG STED Roskilde Museum 75 år 2004, side 34.
 - 26 Arthur Fang (1882-1973) journalist ved Roskilde Tidende, ved overtagelse af ledelsen af familiens bryggeri betegnede han sig som direktør. Medstifter af Historisk Samfund og medlem af bestyrelsen 1910, formand 1932 og derefter i 41 år til sin død. I anledning af 50-års jubilæet i 1960 udnævnes han til æresmedlem. Han er en flittig bidragsyder til årbøgerne og desuden forfatter til bøgerne: "Sct. Jørgensbjerg" (1937), "Roskilde I. Fra byen og dens historie" (1945)

- og "Roskilde II. Fra byen og dens historie" (1970) samt "Roskilde Domkirke gennem 1000 år" (1960). Ligeledes formand for Roskilde Bibliotek 1922-43, medlem af bestyrelserne for Roskilde Turistforening og Roskilde Museum og Museumsforeningen (1945-73). Inmemoriam ved Ernst Verwohlt, Årbog 1976.
- 27 Jens Vilhelm Pontoppidan (1851-1912) sognepræst i Højslev og provst (1888) i Fjends herred, Viborg Stift, sognepræst (1898) i Himmelev og ved Roskilde adelige Jomfrukloster, medstifter af Historisk Samfund og formand 1910-12. Ridder af Dannebrog. Mindeord ved Thomas Bredsdorff, Årbog 1913.
- 28 I 1925 sløjfedes parentesen og foreningen hedder herefter kun "Historisk Samfund for Københavns Amt" indtil årbog for 1976, hvor den nu hedder "Historisk Samfund for Roskilde Amt".
- 29 Højskoleforstander Begtrup i Roskilde Dagblad den 30 marts 1910, dagen efter mødet.
- 30 Arthur Julius William Møllerup (1846-1917) historiker, dr. phil., Direktør for Nationalmuseets og for Rosenborgsamlingerne, samt medlem af bestyrelsen for det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Skrev: Danmarks Forhold til Liffland 1346-1561 (disputats), Bille-Ættens Historie (1893), Helligaandskirken i København (!892) m. m. Måtte i 1910 fratræde alle sine stillinger p. g. a. underslæb.
- 31 Jacob Kornerup (1825-1913), maler og middelalderarkæolog, professor. Var en rigtig Roskildedreng, der blev student fra Roskilde Katedralskole i 1845. Forældrene tilhørte gamle ansete Roskildeslægter og ved moderens andet giftermål med den velhavende købmand Søren Borch i 1825 knyttedes Jacob Kornerup endnu fastere til byens toneangivende lag. Kornerup gik 1847 på Kunstakademiet og uddannede sig som landskabs og portrætmaler. Hans samarbejde med Nationalmuseet førte til en anselig samling tegninger i museets arkiv. Hans indsats for bevarelsen af middelalderlige kalkmalerier i perioden 1862-1904 var en pionerindsats. Han udgav "Kongehøjene i Jelling" 1875 og et væsentligt bidrag til værket "Kunstens Historie i Danmark". Nekrolog ved Thomas Bredsdorff, Årbog 1913.
- 32 se Niels H. Frandsen: Historisk Samfund 1910-1985, Årbog 1984/85 side 153.
- 33 Henrik Bertelsen (1874-1933), rektor, dr. phil., valgt til bestyrelsen 1913, formand 1914-18, udtrådt i 1921 p. g. a. fraflytning til en stilling som undervisningsinspektør. Medlem af Roskilde byråd 1917.
- 34 Wilhelm F. Bülow (1856-1927), direktør i Sparekassen for Køge og Omegn, medlem af Køge byråd 1906-09, næstformand i bestyrelsen for Køge Museum, medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund i 1913, næstformand 1914. Ridder af Dannebrog. Nekrolog ved H. J.

- Hansen, Årbog 1927.
- 35 Victor Madsen (1865-1947), statsgeolog, dr. phil., direktør for Danmarks geologiske Undersøgelse (DGU) i 1917, hvad der kunne være årsagen til at han bliver bedt om at holde foredrag i Historisk Samfund den 7. februar 1917.
 - 36 Johannes Steenstrup (1844-1935) dr. jur. & phil., retshistoriker, professor (søn af zoologen Japetus Steenstrup). Som modpol til professor Edvard Erslev tog Steenstrup usædvanlige emner op som f.eks. forholdet mellem natur og kultur, historiografi, kvindehistorie og stednavne.
 - 37 Johannes Lindbæk (1872-1919), stiftsskriver og domkirkevæрге, dr. phil., indvalgt i bestyrelsen for Historisk Samfund 29. april 1918 og formand indtil sin død 25. juli 1919, Nekrolog ved Thomas B. Bang, Årbog 1919.
 - 38 Romanov dynastiet; den russiske kejserfamilies sidste regerende Zar Nicolai 2. (1868-1918) abdicerer 2. marts 1917 til fordel for broderen Michael, der dog nægter at regere. Familien arresteres 20. marts 1917. Rusland regeres af en provisorisk regering indtil bolsjevikkerne tager magten ved Oktoberrevolutionen 1917. Den arresterede del af Romanov-familien myrdes i Jekaterinenborg den 17/18. juli 1918.
 - 39 Hother Styrmer (1880-1932), kaptajn i generalstaben, senere oberstløjtnant.
 - 40 Hjemstavnsbevægelsen, der især voksede frem i Østjylland og i 1920'erne førte til dannelse af hjemstavnsforeninger, nåede også til Københavns amt. Her dannedes dog ikke egentlige hjemstavnsforeninger, men ideerne toges op af eksisterende foreninger (Efter Niels H. Frandsen, Årbog 1984/85).
 - 41 Lejre Fredningsforening dannes i 1921 i forbindelse med "redningen" af Skibssætningen i Gl. Lejre. Foreningen havde således oprindeligt et fredningsformål, men er i dag i nok så høj grad en lokalhistorisk forening. Desuden er der et sammenfald mellem Fredningsforeningens formand og næstformanden i Historisk Samfund ved mejeriejer Valdemar Hansen, Osted. Se i øvrigt afsnittet om Skibssætningen.
 - 42 Torkil Gravlund (1879-1939), forfatter. Hans hovedværk er romantrilogien "Sognet" (1915-18) om kulturbrydningerne i landbosognet.
 - 43 Fra Roskilde Museums stiftelse i 1929 til 1986 drives museet som en foreningsaktivitet fælles med Museumsforeningen, TID og STED Roskilde Museum 75 år 2004, side 191.
 - 44 Roskilde Bibliotek fik sin nye bygning på Dronning Margrethes Vej (ved siden af "Det adelige Jomfrukloster") i 1961 med indvielse på bibliotekets 60'års dag. Roskilde Bys Historie 1850-1970, side 326.

- 45 Jens Otto Arhnung (1892-1968) lektor dr. phil., historiker. Ansat ved Roskilde Katedralskole 1921. Medlem af Historisk Samfunds bestyrelse fra 1922 til sin død. Disputats i 1937 "Roskilde Domkaptels Historie indtil 1416". Skrev desuden "De hellige tre Kongers Kapel ved Roskilde Domkirke 1459-1536 (1965) og "Roskilde Kapitels Jordebog 1568" (1965). Talrige artikler i Historisk Samfunds årbøger.
- 46 Niels A. Christiansen (1908-97) lektor, adjunkt ved Roskilde Katedralskole 1936, museumschef for Roskilde Museum 1938-79, 1970 museumslektor ved Holbæk Museum. Medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund fra 1956 -79 og af Museumsforeningen 1938-86. Ridder af Dannebrog. Nekrolog i ROMU 1979 ved Frank Birkebæk.
- 47 Oluf Abitz (1909-94) bibliotekar cand. mag., ansat ved Roskilde Bibliotek 1945, stadsbibliotekar 1972-79, medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund 1956-71, sekretær 1964-71. Ridder af Dannebrog.
- 48 Ernst Verwohlt (1923-2007) amtsdirektør, cand. jur., Historisk Samfunds formand og redaktør 1973-98, fremtrædende heraldiker, formand 1959-65 og æresmedlem 1984 af Heraldisk Selskab og medlem af l'Academie Internationale d'Heraldique. Formand for Gustav Wied Selskabet og skaber af begrebet "Wiedenskab". Ridder af 1° af Dannebrog. Mindeord ved Erling Bondesen, Årbog 2007.
- 49 Projekt Middelalderbyen var et tværvidenskabeligt historisk topografisk forskningsprojekt finansieret af Statens humanistiske Forskningsråd, som løb fra 1977-89 og omfattede 10 byer (Ribe, Køge, Næstved, Viborg, Odense, Svendborg, Århus, Aalborg, Horsens og Roskilde), hvortil kommer Søborg i Nordsjælland. De fem førstnævnte byer er publicerede, hvortil kommer talrige sideordnede afhandlinger. Historisk Samfunds årbøger bringer en del bl. a. hele årbog 1977.
- 50 Roskilde Universitetscenter (fra 2007 Roskilde Universitet) oprettedes i 1972, hvor der ansattes en række forskende historikere, de fleste ved Institut for Historie og Samfundsforhold (2005: 21) og Roskilde Universitetsbibliotek (2005: 4).
- 51 Bind 1 af trebindsværket om "Roskilde Bys Historie" har som forfattere Tom Christensen, Frank A. Birkebæk og Michael Andersen alle Roskilde Museum, Anette Kruse, Domkirkemuseet, og Vivian Etting, antikvar ved Skov- og Naturstyrelsen.
- 52 Snubbekorset var blevet genrejst i 1903 efter at have været fjernet siden 1817. Siden middelalderen havde korset været under vedligeholdelse bekostet af Roskilde Domkirke, idet Eskil Hemmingsøn Snubbe oprindeligt havde lagt to gårde til Domkirken mod pasning af korset.

- 53 Roskilde Kro blev flyttet til nordsiden af Kongevejen - Roskilde Landevej i Vridsløselille (det senere Albertslund) lidt øst for hvor denne skærer Store Vejleå. Dele af bygningerne ligger der stadig væk, om end stærkt forsømte som værested for ungdomsklubber.
- 54 Constantin Hansen (1804-80) maler og arkitekt, professor på Kunstakademiet.
- 55 Niels Laurits Høyen (1798-1870) professor, docent, kunsthistoriker. 1839 direktør for den Kongelige Malerisamling (det senere Statens Museum for Kunst).
- 56 Jens Jacob Asmussen Worsaae (1821-85) arkæolog, professor, Inspektør for de antikvariske Mindesmærker, 1866 direktør for Oldnordisk Museum.
- 57 Jacob Helms (1824-1906) arkitekturhistoriker og præst, har især arbejdet med Ribe Domkirke og de danske tufstenskirker.
- 58 Jens Peter Jørgensen (1846-1926) lærer, lokalhistoriker, Smørum. Forskede i Smørum herreds historie og skrev om Ledøje Kirke. Endvidere slægtshistorie for slægterne på Brydegård, Øbakkegård og Ryttergården. Nekrolog ved Axel H. Pedersen Årbog 1926.
- 59 S/S Horns Herred på 30 BRT var bygget i 1882 og sejlede rutesejlad mellem Roskilde og Nykøbing Sj. for Dampskibsselskabet Hornsherred. Dette skib benyttedes til udflugten i 1912. I 1913 af løstes det af et andet dampskib med samme navn, bygget af jern og med en 17 hk højtryksmotor. S/S Horns Herred (nr. 2) solgtes godt nedslidt til ophugning i 1922 og må være det skib der anvendtes til udflugterne i 1917 og 1921. Til afløsning købtes en motorbåd af træ på 39 BRT med en 37 hk Bolinder petroleumsmotor. M/S Horns Herred (nr. 3) var bygget i Danzig (Gdansk) i 1908 og blev solgt i 1928 efter selskabets konkurs i 1923. Driften fortsattes af interessentskabet A/S Baadfarten (Ole Jørgensen: "Færgefarten på Roskilde Fjord", ROMU – Årskrift for Roskilde Museum 1984-85).
- 60 Henrik Krock (1671-1738) hofmaler hos Frederik 4. og Christian 6. Lavede allegoriske udsmykninger på Frederiksberg Slot, Rosenborg, Kancellibygningen og Fredensborg og altså også Selsø Slot. Ledede Christian 5.'s kunstkole, der blev forgængeren for Kunstakademiet (Det kongelige Akademi for de skønne Kunster).
- 61 Valdemar Johan Heinrich Nordmann (1872-1961), statsgeolog, dr. phil., specialist i kvartære muslinger og snegle, stor spøgeugl og meget slagfærdig foredragsholder med stor kulturhistorisk viden.
- 62 Joseph Ignatius Maria Holstein (187-1951) lensgreve, dr. polit., Ledreborg.
- 63 Jørgen Paulsen (1899-1982), museumsdirektør, kunsthistoriker, oberstløjtnant, Frederiksberg Slot.
- 64 Niels Knud Liebgott (f. 1942), historiker, arkæolog, afdelingschef på Nationalmuseet (oldtid og middelalder), museumschef på Ro-

senborg.

- 65 Jørgen Skaarup (f. 1944) museumschef mag. art., arkæolog, Langelands Museum, Rudkøbing.
- 66 Baggrunden herfor var, at den nye formand i 1998, Erling Bondesen, havde anvendt amtets våbenskjold i en udsendt skrivelse. Det te medførte en voldsom reaktion fra den gamle formand, heraldikeren Ernst Verwohlt, der belærte at noget sådant ikke blot var utilstedeligt men i virkeligheden kriminelt. Den nye formand igangsatte derfor straks udarbejdelsen af et originalt våbenskjold for Historisk Samfund, som tegnedes dels af den svenske heraldiker J. Raneke (selve skjoldet) og dels af Ernst Verwohlt (remmen med inskription).
- 67 Fanny Fang (1883-1962) journalist, lokalhistoriker, gift med Arthur Fang. Medlem af bestyrelsen 1946, næstformand i bestyrelsen for Roskilde Museum. Talrige artikler i årbøgerne. Nekrolog ved Gudrun Eriksen Årbog 1962.
- 68 Axel Olrik (1864-1916), professor dr. phil., folkemindeforsker, litteraturhistoriker. Disputats: "Et Forsøg paa en Tvedeling af Kilderne til Saksens Oldtidshistorie".
- 69 Det var flytningen af de allerede eksisterende samlinger i Køge fra de tidligere lokaler til de nuværende i 1909, der bl.a. var baggrunden for Marie Jensens artikel i Roskilde Dagblad den 29. september 1909.
- 70 Niels Juel (1629-97) admiral, erobrede i 1676 Gotland og besejrede svenskerne i slaget i Køge Bugt 1677.
- 71 Ivar Huitfeldt (1665-1710) søhelt, kommandør. Faldt ombord på "Dannebrog" under slaget i Køge Bugt 1710, idet skibet efter at være gået på grund sprang i luften.
- 73 K. C. Rockstroh (1860-1942), kaptajn, militærhistoriker.
- 74 Provst Pontoppidans tale er efter referat i Roskilde Tidende gengivet i årbogen fra 1911 side 115-120, hvor man ligeledes finder Rockstrohs artikel "Bidrag til Oplysning om Slaget i Køge Bugt 1/7 1677" side 40-60 sammen med artiklen "Om Svend Poulsen (Gøngehøvdingen) i Øst- og Sydsjælland 1658-59" side 60-68.
- 75 Stevns (Stevns og Faxe herreder) var på tidspunktet en del af Præstø amt, se i øvrigt note 8.
- 76 Ved Historisk Samfunds generalforsamling den 21. januar 1913 valgtes direktør V. F. Bülow til næstformand. I øvrigt blev følgende bestyrelsesmedlemmer: 1922 overlærer H. J. Hansen, 1928 bankdirektør H. Sattrup, 1933 godsinspektør L. Engelstoft. I 1950 indvælges arkitekt Otto Langballe, der dør i 1959. Herefter er der ingen medlemmer af bestyrelsen fra Køge før i 1976 hvor socialinspektør Helge Jensen er medlem. I 1978 er musumsinspektør Helge Nielsen, Køge Museum medlem og det er herefter traditionen, at der er

- et bestyrelsesmedlem fra Køge Museum. I 1993 er stadsbibliotekar Herman Hermansen medlem og bliver siden næstformand, hvad han er til dato.
- 77 Otto Smith (1890-1939) premierløjtnant 1912, senere kaptajn, Student 1921 og efter et universitetsstudium i historie ansat 1924 ved Tøjhusmuseet, senere dets direktør. Medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund 1920, udtræder i 1924. Søndag den 6. marts 1921 afholdtes en vinterudflugt til København, hvor Frederiksberg Slot, Otto Smiths bopæl, blev besøgt. Ud over de i teksten nævnte artikler skriver han i årbog 1927 en stor artikel om "Våbentrofæerne og kampreliefferne på Frederik II's gravmæle" side 189-218. Artiklen er med moderne retskrivning, d. v. s. med "småt og bolle-å", hvad også Arthur Fang tidligt praktiserede.
- 78 Peter Nicolai Valentin Buch (1857-1939) civildommer, borgmester, valgt til bestyrelsen for Historisk Samfund og formand 1920-32. Nekrolog ved Arthur Fang, Årbog 1938/39.
- 79 Anders Bæksted (1906-68) museumsinspektør, dr. phil., runolog. Skrevet om Islandske Runeindskrifter (1942), Målruner og troldruner (1952), Guder og helte i Norden (1963).
- 80 se Victor Hermansen og Poul Engelstoft: Køge Bys Historie. København 1932.
- 81 Marianne Johansen: Middelalderbyen Køge, Forlaget Centrum, Århus 1986. Bogen er den anden udgivelse fra Statens humanistiske Forskningsråds tværvideenskabelige projekt Middelalderbyen om 10 danske middelalderbyers topografi, heriblandt Køge og Roskilde. Sidstnævnte er dog aldrig udgivet, se note 49.
- 82 Beskæftigelsesprojektet Arkæologi-79, der finansieredes af Roskilde Amtskommune, kom i stand på initiativ af Historisk Samfunds formand siden 1973 amtsdirektør Ernst Verwohlt.
- 83 Der må være tale om en del af sikringsstyrken, der indkaldtes i august 1914 og som stationeredes overvejende omkring København.
- 84 Der er tale om 18 svenske ryttere, som "blev nedhuggede af Omegnens Bønder under Krigen med Carl Gustav 1657-60". Svenskerne havde huseret og plyndret på egnen, hvilket til sidst blev for meget for bønderne. De angreb om natten de døddrukne soldater og forrettede et blodbad på dem. Bagefter søgte de at udlette alle spor og begrave ligene i en grusbakke. Se i øvrigt Årbog 1913.
- 85 Hans Kjær (1873-1932) museumsinspektør, Nationalmuseet
- 86 Valdemar Mortensen (1870-1956) er født på Johnstrup Seminarium, hvorfra han dimitterede i 1890. Var herefter huslærer for Grev Knuths børn på Knuthenborg og blev senere andenlærer i Thorkestrup. I 1893 kommunelærer i Hillerød og sanglærer ved den "lærde Skole" (d. v. s. Frederiksborg Statsskoles forgænger) og desuden dirigent i Håndværkersangforeningen. Fra 1902 til 1936 første-

- lærer i Karlslunde. 1933 til 1946 medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund. Medstifter af Roskilde Museum 1929 og medlem af dets bestyrelse. I 1935 Ridder af Dannebrog. Nekrolog ved Arthur Fang, Årbog 1956.
- 87 Sidsel Marie Christophersen (1869-1949) frøken, Højelse. Levede, bortset fra et højskoleophold og et kort ophold i København, hele sit liv i sin fødeby. Talrige artikler i årbøgerne, hendes største litterære arbejde er bogen "Fra Hedeboegnen". Arbejdede i de senere år for Køge Museum, der nød stor fordel af hendes omfattende viden om Hedeboegnen. Nekrolog ved Arthur Fang, Årbog 1949.
- 88 Julius Exner (1825-1910) blev i 1839 optaget på Kunstakademiet og studerede her historiemaleriet hos J. L. Lund og C. W. Eckersberg. Han slog i 1850'erne sit navn fast som folkelivsmaler med "Besøget hos Bedstefar", for hvilket han fik tildelt Thorvaldsen Medaljen. Fra 1876 professor på Kunstakademiet.
- 89 se Niels H. Frandsen: Historisk Samfund 1910-85. Årbog 1984-85 side 165.
- 90 Redaktionsudvalget bestod af direktør Arthur Fang, mejeriejer Valdemar Hansen, Osted og museumsinspektør Viktor Hermansen, Lyngby.
- 91 Christian Tobiassen (1886-1952) dyrlæge, lokalhistoriker, Gevninge. Tobiassens lokalhistorie er krydret med en del myter og sagn knyttet til egnen foruden faktuelle forhold omkring tiden mellem 1850 og 1950. Han havde også et lille museum.
- 92 Gunnar Knudsen (1886-1952) kontorchef, cand. mag., stednavneforsker. Leder af det ministerielle organ "Stednavneudvalgets" kontor oprettet i 1922 og som udgiver værket "Danmarks Stednavne". Stednavneudvalget indgår i 1960 i Institut for Navneforskning under Københavns Universitet.
- 93 Ole Pedersen (1849-1935) redaktør, politiker, bogholder, Gerdrup, Roskilde. Da han ikke var ældste søn arvede han ikke gården, men uddannede sig som mejerist og var siden møller og ejer af Gundølille mølle. Medlem af sognerådet og opstillet til Rigsdagsvalget i 1881 i Roskilde-kredsen mod selveste kultusminister Jacob Scavenius, som imidlertid vandt valget med nogle få stemmers overvægt. I 1882 blev han sammen med N. P. Hansen redaktør af Roskilde Dagblad. I en periode var han manufakturhandler og blev derefter bogholder på Roskilde Andelssvineslagteri.
- 94 Erling Bondesen (f. 1933), professor, mag. scient., geolog. Medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund 1985, formand 1997-2006. Artikler i årbog 1982, 1995, 1998, 2010.
- 95 Her bruges betegnelsen Margrete den 1., som har været gængs brug efter dronning Margrethe den 2.'s tronbestigning i 1972, og som i dag bruges af de fleste autoritative historikere og bl. a. Den

- danske Encyklopædi. Før 1972 var betegnelsen Dronning Margrete almindeligst om Margrete Valdemarsdatter, refererende til at hun var dronning af Norge mens hun i Danmark efter Lund-mødet d. 10. August 1387 betegnedes som "fuldmægtig frue og husbonde og til ganske rigens af Danmark formynder", hvilket er det samme som regent.
- 96 Jacob Christian Lindberg Appel (1860-1931), højskolemand og politiker. Lærer på Askov højskole 1890, minister for kirke og undervisning 1910-13 og undervisningsminister 1920-24 uden at have sæde i folketinget.
 - 97 Hans Olrik (1862-1924), historiker med speciale i dansk middelalder. Oprettede højeskole for lærere, senere Statens Lærerhøjskole (nu Danmarks Pædagogiske Universitet), hvis forstander han var fra 1895 til sin død.
 - 98 Carl Aarsleff (1852-1918), arkitekt, professor ved Kunstakademiet 1901 og dettes direktør 1914-17. Arbejdede 1900-1912 med restaureringen af Dronning Margrete 1.'s sarkofag.
 - 99 Hans Jørgen Holm (1835-1916), arkitekt, professor ved Kunstakademiet 1883. Restaurerede adskillige herregårde bl.a. Vallø og Ålholm. Tegnede bl.a. Emauskirken i København, Mineralogisk Museum (1888-93) og Det kongelige Bibliotek (1898-1906).
 - 100 Oskar Damkier (1853-1924), departementschef i ministeriet for kirke og undervisning.
 - 101 Gyrithe Lemche (1866-1945) ,forfatter og leder af Dansk Kvindesamfund. Redaktør af bladet Kvinden og Samfundet i årene op til kvindernes valgret i 1915. Adskillige romaner.
 - 102 Jutta Bojsen-Møller (1837-1910), kvindesagsforkæmper, "højskolemor", lærer ved Rødning Højskole 1905-09, promotor ved oprettelsen af Grundtvigs Højskole i København. Formand for Dansk Kvindesamfund 1894-1910.
 - 103 Camillo Carlsen (1876-1948) komponist, domorganist i Roskilde 1911.
 - 104 Peter Bruun Juul Bondo (1853-1915), domprovst i Roskilde.
 - 105 Matthæus Evangeliet 26 kap. v. 6-13: "Men da Jesus var kommen til Bethania i Simon den spedalskes hus, kom der en kvinde til ham, som havde en alabastkrukke med såre kostbar salve, og hun udgød den på hans hoved, medens han sad til bords. Men da disciplene så dette blev de vrede og sagde: "Hvortil dette spild. Dette kunne jo være solgt til en høj pris og være givet til fattige". Men da Jesus mærkede det, sagde han til dem: "Hvorfor volde I kvinden fortrædeligheder? Hun har jo gjort en god gerning mod mig. Thi de fattige har I altid hos jer; men mig har I ikke altid. Thi da hun udgød denne salve over mit legeme, gjorde hun det for at berede mig til at begraves. Sandelig siger jeg jer, hvor som helst i verden

- dette evangelium bliver prædiket, skal også det, som hun har gjort, omtales til hendes ihukommelse”.
- 106 Anne Marie Carl Nielsen (Carl-Nielsen)(1863-1945), billedhugger, gift med komponisten Carl Nielsen. Lavede fortrinsvis skulpturer med dyr f.eks. Christian IX's rytterstatue på Christiansborg Slotsplads, fløjtespillende Pan (for Carl Nielsen) v. Grønningen i København. I 2007 er den omtalte rytterstatue af Dronning Margrethe 1. opstillet på Københavnsvej i Roskilde.
 - 107 Valdemar 4. Atterdag (ca. 1320-75), konge 1340-75.
 - 108 Oluf (1370-87), konge fra 1376-87.
 - 109 Erik 7. af Pommern (ca. 1382-1459), konge 1396-1459.
 - 110 Den danske rimkrønike omhandler de danske kongers liv og død fra kong Dan til Christian 1. Forfatteren (erne) er ukendt(e), men i en fortale fra mellem 1460 og 1464 nævnes munken Niels i Sorø som en mulig forfatter.
 - 111 se i øvrigt Anette Kruse: Roskilde Domkirke. Årbog 2003 side 82.
 - 112 Kong Christian X og dronning Alexandrine, kronprins Frederik, prins Knud, prins Harald og prinsesse Helene, prinsesse Thyra og prins Gustav.
 - 113 Foruden stats- og landbrugsminister Thomas Madsen-Mygdal (1876-1943) var der kirkeminister, biskop Frederik C. Bruun-Rasmussen (1870-1964), forsvarsminister Søren Brorsen (1875-1961) og undervisningsminister seminarieforsøger J. Byskov (1867-1955). Udenrigsminister dr. phil. & dr. theol. Laust Moltzen (1865-1950) deltog ikke i kirken, men kom og talte ved mødet om eftermiddagen.
 - 114 Foruden biskop Henry Fønnesbech-Wulff (1871-1934), biskop dr. theol. Harald Ostenfeld (1864-1934) og biskoppen i Lund dr. theol. Edvard Rodhe.
 - 115 Landstingets formand Jørgen Jensen-Klejs (Klejs) (1863-1947), generaløjtnant A. G. Nyholm (1861-1939), stiftamtmand, kammerherre C. E. A. Ammentorp (1862-1942), rektor magnificus, professor dr. phil. Martin Knudsen (1892-1949), dekanen for det teologiske fakultet, docent Bentzen, departementschef Valdemar Holbøll (1871-1954), museumsdirektør, dr. phil. Mouritz Mackeprang (1869-1959), professor dr. phil. Vilhelm Andersen (1864-1953), digteren Axel Juel (1883-1948), koncertsanger, organist Niels Rudolf Gade, rigsbibliotekar Sven Dahl (1887-1963), overbibliotekar dr. phil. Carl S. Petersen (1873-1958). Repræsenterende Sverige var legationssekretær Folke Wennerberg.
 - 116 Hans Martensen-Larsen (1867-1929), domprovst, dr. theol., Roskilde.
 - 117 Emilius Bangert (1883-1962), domkantor, professor, se i øvrigt årbog 1996/97 "Musik i Roskilde – fra jødeharpe til festival" side 51.

- 118 se årbog 1996/97 "Musik i Roskilde – fra jødeharpe til festival": side 23 "Regimentsmusikken i Roskilde 1913-1932" af Martin Corfix.
- 119 Jørgen Christian Sørensen (1871-1928), cand. jur., 1902 branddirektør, 1906 borgmester i Roskilde.
- 120 Laust Moltesen (1865-1950), venstrepolitiker og kirkehistoriker, dr. phil. et theol., var fra 1926-29 udenrigsminister i regeringen Madsen-Mygdal, og derefter formand for det udenrigspolitiske nævn indtil han i 1932 nedlagde sit mandat i protest mod Stauning-regeringens forsvarspolitik.
- 121 Årsberetning 1914, årbog 1914 side 85. Dette skulle blive Kornerups sidste indsats for Historisk Samfund, idet han dør 29. april 1913. Thomas Bredsdorff bringer endvidere side 78 i årbogen en mindetale over Kornerup.
- 122 Carl Willum Westrup (1874-1958), stiftsskriver 1920, dr. jur. h.c. 1950 ved Københavns Universitet og Sorbonne, Paris og dr. juris utriusque h.c. (utriusque vil sige beherskende to retssystemer her kanonisk og romersk ret) ved universitetet i München 1924. Ridder af Dannebrog.
- 123 Andreas Flensborg (1884-1952), boghandler, medlem af bestyrelsen og kasserer fra 1918. Udgiver af lokale historisk relevante tids- og årsskrifter ("Jul i Roskilde", "Aaret i Roskilde" og "Gamle Roskilde-borgere") og medstifter af Roskilde Museum i 1929. Dækkede ofte i sidste instans Historisk Samfunds stadige underskud af egne lommer, mod til gengæld at overtage foreningens lidet lukrative lager af tryksager. Historisk Samfunds årbøger er fra første årbog i 1910 til 1962 udgivet med Flensborgs Boghandel som forlag, til 1943 faderens Erhard Flensborgs boghandel.
- 124 Familien Schledermann er i flere generationer murermestre knyttet til Domkirken.
- 125 Mogens Clemmensen (1885-1943) arkitekt, kgl. bygningsinspektør.
- 126 Victor Hermansen (1894-1960), mag. art., historiker, sekretær ved Danmarks Kirker, museumsinspektør ved Nationalmuseet. Valgt ind i bestyrelsen i 1925 og medlem heraf til 1960. Omfattende litterær virksomhed bl.a. om byhistorie (Køge, Ribe, Hillerød, København m.fl.), udg. N. L. Høyens "Domkirken i Roskilde". Artikler i årbog 1917, 1921, 1923, 1927, 1935, 1943.
- 127 Olaf Olsen (f.1928), professor, dr. phil., rigsantikvar og direktør for Nationalmuseet, arkæologisk udgraver af bl. a. vikingeskibene ved Kølholm i Roskilde Fjord og af adskillige middelalderlige kirker bl. a. Sankt Jørgensbjerg og Sankt Ibs i Roskilde. Tilsynsførende ved Danmarks Kirker. Skrevet bl. a.: Christian IVs Tugt- og Børnehus (1952), St. Jørgensbjerg kirke (1961), Hørg, Hov og Kirke

- (disputats 1966) m. m.. Tildelt medaillen Ingenio & Arti 1992.
- 123 se Frank A. Birkebæk: Fra handelsplads til metropol 950-1080. Roskilde Bys Historie Bd. I, side 80ff.
- 129 Anders Jacob Borch (1834-1904) købmand, Roskilde.
- 130 Carl Neergaard (1869-1946), museumsinspektør, Nationalmuseet. Skrev mellem 1892 og 1931 afhandlinger om dansk jernalder.
- 131 Jens Martin Alfred Hansen alias Martin A. Hansen (1909-1955) lærer, forfatter, Allerslev. Omfattende litterær produktion, mest kendt er Løgneren 1950, Orm og Tyr (sammen med Svend Havsteen-Mikkelsen, 1955).
- 132 Julius Bomholt (1896-1969), politiker, forfatter, forstander for arbejderhøjskolen i Esbjerg, formand for Folketinget 1945-50 og 1964-68, undervisnings-, social- og kulturminister. Radiorådets formand 1940-53. Skrevet: Dansk Digtning fra den industrielle Revolution til vore Dage (1930), Arbejderkultur (1932) samt skuespil, digte og romaner om samtidige og historiske emner.
- 133 Valdemar Hansen (1878-1969) mejeriejer, Osted. Indvalgt i bestyrelsen for Historisk Samfund i 1927, næstformand i 1932 til 1967, Formand for Lejre Fredningsforening 1934 til 1967. Formand og bestyrelsesmedlem i talrige kulturelle og idrætslige foreninger. Skaberen af idrætscentret i Borrevejle. Forfatteren Sune Andersen (svigersøn) har skrevet en fylldig biografi om Valdemar Hansen i årbog 1968 side 3-16.
- 134 se Mette Høj: "Hvor der er Vilje, er der ogsaa en Vej... Om oprettelse af Roskilde Museumsforening". TID OG STED Roskilde Museum 75 år 2004.
- 135 Valdemar Nørregaard (1892-1954), korkskærer, redaktør af lokalredaktionen af "Socialdemokraten". Valgt til byrådet i 1909 og Roskildes første socialdemokratiske borgmester fra 1929 til 1946. Formand for Museumsforeningen og dermed museet fra dets oprettelse i 1929 til 1946.
- 136 Hugo Matthiessen (1881-1957), kulturhistoriker, museumsinspektør ved Nationalmuseet. Desuden arkæolog og fotograf, der især arbejdede i byerne. Har skrevet "Bøddel og Galgefugl", "Torv og Hærstræde" (1922), samt "Hærvejen" 1930. Stærkt engageret i fredningen af Provstevænget i Roskilde.
- 137 H. P. Mortensen (1874-1967), stadsingeniør, Roskilde kommune.
- 138 Udgravningerne er beskrevet af Hugo Matthiessen i årbog 1921 side 70 – 82.
- 139 Carl Georg Schultz (1905-58), museumsinspektør ved Nationalmuseet, arkitekt, arkæolog. Opdagede vikingeborgen Aggersborg og udgravede flere af de øvrige trelleborge. Bygningsarkæologiske undersøgelser af bl.a. Roskilde Domkirkes tidlige bygningshistorie og det romanske kirkebyggeri i det hele taget. Påviste kryptirken under Vor Frue Kirke i Århus.

- 140 Christoph Ernst Friederich Weyse (1774-1842), komponist og organist. Tog ofte efter 1812 ophold hos venner i Roskilde bl.a. familien pastor Hertz, hos hvem han skrev melodierne til Ingemanns morgen- og aftensange. Begravet på Gråbrødre Kirkegård i Roskilde.
- 141 Hans-Christian Eisen (f.1942), lektor, historiker. Formand for Historisk Samfund 2007. Flere artikler om den nyeste tids historiske begivenheder og især arbejderklassens historie.